

ERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA :

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI :

VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Tóth György</i> : Uj világ küszöbén	105
<i>Ifj. Kovács Lajos</i> : A miszteriumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában	115
<i>Dr. Iván László</i> : Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban	122
<i>Dr. Boros György</i> : Szerartások és vallási szokások az unitárius egyházban	129
<i>Dr. Ferenczi Sándor</i> : Brassainak a természettudomány körébe vágó fontosabb dolgozatai	140
V. A.: Vass Domokos	143
V. A.: Osváth Gábor	144
Irodalom	145
Különfélék	147

LXVI. ÉVF.

1934. MÁJUS—JUNIUS

3. FÜZET.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK:

BENCZÉDI PÁL, KAUNTNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évcre közöl hittani, bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXVI. ÉVF.

1934. MÁJUS—JUNIUS

3. FÜZET

Uj világ küszöbén. ¹

A földi ember mindennapi sorsát az Istenben vetett hit mellett a macro-cosmosban végbemenő s évmilliókban lejátszódó események — a természeti katasztrófáktól eltekintve — közvetlenül nem érintik. A globuszon, ezen a sötét csillagon az emberre, a társadalomra, a nemzetekre és az egész emberiségre kiható események, az emberi társadalom világában, a társadalom fejlődésében játszódnak le.

Érthető tehát, ha újabban a hőstörténelem keretében mind nagyobb jelentőséghez jutnak: a gazdaságtörténet és kulturtörténet.

Azzal ugyanis ma már tisztába jöttek a lelki adottságuk folytán elhivatott történetirók, hogy az emberiség fejlődése egymásra ható eszmék és gazdasági adottságok eredménye s ekként az emberiség multját csupán a köztörténelem szemüvegén át nem lehet megismerni. Csak az a história lehet az élet tanítómestere, amely az emberiség fejlődését egyetemes szemlélet és szemléltetés mellett tudja megjeleníteni, clönkbe varázsolni.

Én az *átfogó* szemlélet eredményében arra kívánok súlyt fektetni, hogy az egész nagy emberi társadalom tagozódása — a milieu-elmélet figyelembe vétele — a *fajok* szerint *ismeretes*, de ma még kevésbé ismert az a tagozódás, amely az emberi társadalomnak jelenségeit a lelki adottság, a lelki habitus, a lelki élet megnyilvánulásai alapján szemléli, osztályozza és értékli. A lélekelemzés maga is új tudományként jelentkezik, bár ez a képesség kis területen a „lélekbe látó emberek“ egyéni sajátságaként a tömegvezetésre hivatottaknál mindig megvolt.

A lelki analízis gondolatával ma már az öt világrészt nem a politikai térkép szerint kell néznünk, ha a jövő fejlődésnek irá-

¹ A budapesti D. F. Egyletben 1934. II. 23-án tartott felolvasás.

nyát vizsgálni akarjuk, hanem a lelki adottság szerint. Az emberi társadalom fejlődéséből a lelki tényezőket kikapcsolni nem lehet.

Akármit hirdetnek is a materialisták, az emberi társadalom fejlődésében történelmi fordulópontok idején mindig a lelki adottság szerint, a nagy tömegek lelki adottsága adja meg a fejlődés útját, még a meglevő világrend összeomlása árán is. Ez mindig így volt és mindig így is lesz, amíg ez a keserű levében forgó föld egymással kapcsolatban levő embereket hord a hátán. Minden fejlődés az emberi érintkezés eredménye és minden rombolás az ember uralomvágyának, hódításvágyának elszomorító emléke.

Ezt mi a mindent megértő, fölvilágosodott ember appercipialó képességével kell, hogy fogadjuk és életfelfogásunkat ehhez kell, hogy szabjuk.

A népek lelki adottságának szemléletében pedig előttünk új térkép alakul. A tagozódás a politikai térképtől eltérően ez:

a) a mindig misztikus Délázsia — az Indiák a szigetvilággal és Középamerikával: a mythologia világa. Ez a mithologiai világ Délázsiaiában összeolvad a következő nagy lelki-kultusszal: a vallásossággal.

b) A vallásos hit által mozgatott embertömegek területe a Csendes-Oceántól, Ázsia keletétől az Atlanti-Oceánig, Európa nyugatjáig terjed.

c) E nagy, irányadó vallási kultusz nyugati területén: a Földközi tenger mellékétől a keleti és nyugati egyház elválasztó vonalán át föl a Skandináv félszigetig ma egy fejlettebb lelki kulturáltság terpeszkedik: az iránytmutató filozófikus világnézet. Ny. E. Kultusz.

d) A jelen kort jellemző technikai, materialista kultúra karakterisztikus területe: a filozófikus kultúra területétől Észak-Franciaország—Belgium—Hollandia—Németország, Svéd—Norvég-ország déli része — Anglia és az Atlanti tengeren át Észak-Amerika keleti iparterülete. Az 5 világrész többi területei a lelki kultúra szempontjából ezidőszerint figyelembe nem jöhetnek.

Négyféle lelki adottság világszemléletei állanak ma egymás mellett és egymással szemben és e négyféle lelki adottságu emberek tömegének életcélja rejti magában a mai nagy világkatasztrófát.¹⁾

¹ Ez a szemlélet szolgálhat avatottak részére útmutatóul arra, hogy a világtörténelmi problémák megoldását hol, merre keressék.

E világtelfogások összeütközésénél nem szabad szem elől téveszteni, hogy minő más hatóerőt jelent a mythoszok, a vallások és filozófiák világát élő emberekkel szemben a materialista életfelfogást élők átütő ereje: a soffőr-típus képviselőinek föllépése.

Ha most a messzikeletet kikapcsolva közelebről és minket érintőleg vizsgáljuk ezt a világszemléletet, azt észleljük, hogy:

az assyr—babyloni—egyptomi—sémi kulturák kifejezetten a *vallási* törvények keretében élték ki történelmi szerepüket.

A görög filozofikus életszemlélet a vallás háttérbe szorításával az erkölcsi világregndet valósította meg. De minő magas erkölcsi világregndet! A görög mythologia istenei az Olympuson inkább az értelem, mint az érzelem szüleményei voltak.

A római birodalom a letűnt vallási és erkölcsi korszak vallás-erkölcsi tanításait a jog formalizmusába gyurta bele s az állam feje egyben a vallás feje is: pontifex maximus. A kereszténység államvallássá tétele után a keleti egyházban a legfőbb pap a világi fejedelem marad, míg a nyugati keresztény kulturában az egyházi hatalom a világi hatalomtól elválik. A pápaság a valláson át volt ura az emberek vallás-erkölcsi életének.

Ez a keresztény vallás-erkölcsi világnézet telítette meg a nyugateurópai kulturát 2000 év óta és ez került szembe napjainkban az amerikai gyarmatkulturát megvalósító vallási üldözöttek és az Európából büntetésük elől menekült gangszterek, valamint a fejlett technika területén élők *materialista* kulturájával.

Igy került szembe: a mi területünkön a filozofikus vallás a technikával. Ha a mythológiát, vallást, filozófiát és materializmust a lelki-élet megnyilvánulási formájaként fogjuk föl, akkor ezek egyszerűsítve: *kulturformáknak* jelentkeznek.

Ezeknek a kulturformáknak az átmeneti időszakai, mint az új kulturszellem manifestációja, mindig megrázkódtatásokkal, forradalmakkal és diszharmonióval vannak telítve.¹

Az emberi társadalom fejlődésének mi nyugateurópaiak ma ily sorsdöntő fordulatában vagyunk. Az egész európai vallás-erkölcsi kultúra szembe került a se Istent, se embert nem ismerő kegyetlen materializmussal.

¹ A vallási forradalmak, a szabadság forradalmak, gazdasági forradalmak, mindig az emberi társadalom fejlődésének egy nagy átalakulási korszakával esnek egybe.

Vallás és technika.

A két korszellem eme szembekerülése áldozatokat követel, mert *a korszellem minden manifestációja martírok vérében keresztelkedik meg.* Így volt ez a vallási szabadság korában, így volt a polgári szabadságok manifestációja alkalmával s így történik a gazdasági, amint ma kifejezik: a világgazdaság jelszava alatt folyó nemzetközi küzdelemben. A különbség csupán méretbeli. A vallási és polgári szabadság küzdelmei ember-martírokat fogyasztottak; ezzel szemben a világgazdaság végkimenetelétől — tekintet nélkül az egyesek bukására és lesüllyedésére — nemzetek sorsa függ. Ezzel a világfelfogással a tömegirányításra hivatottak tisztában kell, hogy legyenek, anélkül, hogy a *társadalmi élet mindennapi megnyilvánulásaiban máról-holnapra bekövetkező változást várnának*

Az egy esztendő természetváltozás mulása se váratlan fordulatokban jelentkezik. Az első jelenség a sárguló faleveleken mutatkozik, amely átmege a vérvörös színekbe, de amelyeknek háttérben ott van az emberiség örök reményét szimbolizáló örökzöld lombzat.

A tavasz se tör be teljes ünneplő köntösben, hanem a szerény, fehér hóvirágtól a gyöngyvirágon át a sárgaszínekben dobzódo virágmezőn keresztül vonul be az emberiség örökké virulásának szimboluma, a piros rózsza.

És mi ezt a folyamatot szépnek, természetesnek tartjuk!

Az emberi társadalom évszázados fordulójában mutatkozó változások is ilyen lassú, rendszeres folyamatok és emberileg érthetők lesznek, mihelyt az egocentricus világfelfogás helyébe a társadalom forgatagában porszemnyi ember sorsát a saját kicsinységéhez szabjuk s hulló falevélnék nézzük.

Ezt tisztán láthatjuk és minden nagyobb szellemi erő kifejtés nélkül megérthetjük, ha a stratégiai szabályok szerint legutóbb megjátszott világháború színpadán, a főszereplők elvonulása után, a szenvedély által mozgatott embertömegek jeleneteit szemléljük.

A materiálizmus jelszavai szerint csoportosult szocialisták és kommunisták a valláserkölcsi alapon álló s minden emberre egyaránt érvényes szabályok szerint berendezkedve levő polgári társadalommal szemben az osztályuralmat valószínűsítik meg.

Vajjon ezek előtt érték volt egy ember? Vajjon ezek különböztek társadalmi értékek között?

Vajjon ezek előtt értéket képviselt egy messzi mult erkölcsi értékeit magában hordó osztály? Nem! Példa a nagy francia forradalom. És példa reá Oroszország is.

Ez az új szellem életigénylése a multtal szemben.

Ez az új korszellem, mint Phenomén határtalan követelésekkel lép fel, új kinyilatkoztatásként elterjeszkedik, mindent a saját irányának követésére kényszerít és magához szab, úgyhogy mellette a mult minden értéke jelentéktelenként csörömpöl, ami ezelőtt harmonikusan összhangzott.

Az új korszellem manifesztációja az embereket az utolsó idegzálíig felizgatja és ez a felizgatott tömeg átalakítólag hat mindenre: társadalomra, társadalmi berendezkedésekre, osztálytagozódásokra, sőt, amit leginkább szoktunk megjegyezni és számon tartani: az államformára is.

A mai gép és technika korszaka azért félelmetes, mert az emberi ész által megkonstruált gépnek az ember rabszolgája lett.

A gép óriási tömegeket termel és nagy tömegeket tesz márólnapra munkátlanná, az életet dimenzióhája, nagyvonaluvá teszi, a gondolkozásnak új irányt szab és ennek megfelelően átalakítja a kifejezésformákat, a gondolat szárnyát: a nyelvet is. Ezért van az, hogy az öregek a modern költők nyelvét már nem értik, míg a fiatalok új kinyilatkoztatásokat olvasnak belőlük! Ezért kiált fel Trabenius: az új manifesztáció uralkodik. Kész a technokrácia!

Lásuk azonban szemtől-szemben, egész lelkiségében ez új manifesztáció jelenségeit.

Uniformizálódás.

A mai társadalmi berendezkedés a nyugat-európai keresztény kultúra keretében:

a) az állampolgári egyenlőség és az egyéni szabadság; valamint

b) a magántulajdon és a munkaszabadság alapján történt.

A mai korban ezen eszmék, fogalmak a materializmus jegyében uralomra törő technokrácia mellett úgy csörömpölnek, mint a kristályüvegek összetört cserepei.

Valóban úgy tetszik, mintha az uralkodó *eszmék* s az emberek szükségéi között bekövetkezett volna az ellentét, amely ama

fogalmakkal együtt minden létező viszonyok átalakulását vonná maga után — mondja br. Eötvös J.¹

A valóság az, hogy az általános elégedetlenség abból eredt, hogy a kor eddigi uralkodó eszméit félreértették s oly értelemben fogták föl, amely valódi jelentésökkel *ellenkezik*.

E helyen nem kívánok részletesebben foglalkozni a szabadság és egyenlőség gondolatának krisztusi tanításával, csak kiemelem, hogy a nyugateurópai kultúra keretében kezdetben a *szabadság és egyenlőség* a tulvilági életre vonatkozó tanítás volt. A keresztyén egyház tanai szerint minden népnek s a nép minden egyes tagjának egyenlő eshetősége van hite által az üdvösségre. Mi is ezt az egyenlőséget valljuk és hirdetjük.

Az ezen túl menő egyenlőség: a polgári *egyenlőség* — mindig csak eszköz, mód volt az *egyéni szabadság* megvalósítására.

Az *egyéni* szabadságra való törekvés és *jogosultság* nem teszi azonban egyenlőkké az embereket sem társadalmi érték tekintetében, sem a közösség szempontjából. Az egyenlőségnek a fenti szempontok szerint való teljes félreértése tette beteggé a nyugateurópai keresztyén kulturát, amely a hitbeli egyenlőséget a társadalom fejlődésével arányban álló nagy értékkülönbségekkel összecserélte.

A lelki ségen nyugvó nyugateurópai kultúra a hitbeli egyenlőségből sarjadzott polgári felfogását most sem akarja társadalmi vonatkozásban helyesen értelmezni, amikor kulturája az egyéni értékkülömbözetre, a mechanizáltan jelentkező értékkülömbözésre fektetett új korszellemmel: a technokráciával került szembe. Pedig mily óriási értékkülömbözőség van a gépet konstruáló mérnök, feltalálók és az egyszerű gépmunkás között, hogy egyebekről ne is beszéljek.

A mai nyugateurópai társadalom bátran szembe kell, hogy szálljon a tévesen értelmezett Rousseau-féle „természeti egyenlőség“ hamis és általános gondolatával, mert a társadalom vezetésének értéktelen egyének kezébe kerülése önmagában a polgári társadalom *fejlődését veszélyezteti*.

Az kétségtelen, hogy minden egyén, mint a társadalom tagja az élethez és a becsületes megéléshez való jogot igényelheti, ámde ennek a megvalósulása a vezetésre hivatott kiváló egyénektől inkább várható, mintha a tévesen értelmezett *egyenlőség alapján* arra hi-

¹ A XIX. század uralkodó eszméi: II. 9 old.

vatlan egyén a tömeg sorsának irányítója.¹ A tömeg, sajnos, a népbolondítóknak hisz, amíg a saját bőrén nem tapasztalja ki a balgaságokat.

A leegyszerűsítő, a szintező egyenlőség a kultura veszedelme, mert az e táborhoz tartozók a kor követelményeihez alkalmazkodni nem tudnak, a társadalom fejlett követelményeinek megfelelni nem képesek, telítve vannak gyöngeségük tudatában a civilizáció, a haladás ösztönszerű gyűlöletével és a mindenkori társadalom elégedetlenjeinek nagy táborát növelik.

Emberi szívünk tele van a mai kor emberei egyéni tragédiájának átérzésével. A társadalom értékes egyéneinek megmentése a hivatott vezetők állandó gondja, de az értéktelen elégedetlenkedők részére a fajtát legmélyesébben szerető legnagyobb magyar: Széchenyi gondolatát vetitem, aki így kiált fel: az emberek folyton sirnak és panaszkodnak a megváltozott korra, a megélhetés nehézségeire, de azzal nem akarnak törődni, hogy ők magukat előkészítsek a megváltozott korra.

Lothrop Stoddart megállapítása szerint: a civilizációnak egész iránya határozottan az *egyenlőtlenségek* fokozása felé halad.

Mindenekelőtt az egyénnel szemben támasztott követelmények mindig és mind összetettebbek és differenciáltabbak. A képesség működése soha azelőtt nem volt oly jelentős és nyilvánvaló, mint ma.

Az igazság az, hogy a civilizáció haladásával a társadalmi helyzet mindinkább sorosan egybeesik a *faji értékességgel*. Más szavakkal kifejezve: egy adott népesség nemzeti iránya az, hogy élettanilag mind jobban és jobban differenciálódik, a felső társadalmi osztályokban az *értékes* természeti képességekkel megáldott egyének aránya állandóan *növekedik*, míg az alsó társadalmi osztályokban az *értéktelenek* aránya nő.

Ez a társadalmi ellentéteket még jobban kiélezi.²

Az egyetemes szemléletnél tudatosan kerültem a demokrácia

---

¹ Ha ez a nyugateurópai kultura továbbra is fenn akar maradni, akkor az egyes fajokon és államok keretein belül sem marad más hátra, mint a legszigorubb selectióval a legértékesebb egyéneket kiválogatni és a faji értéket kitermelni.

² Jegyezzük meg azonban az „eszesség“ és „tudás“ közötti különböztetést. Az eszesség az agynak a kapacitása (képesége), a tudás az agynak töltöttsége. A nevelés csak a lehetőség előbbre vitele.

fogalmának a használatát, de a mi viszonyainkra és téves társadalmi felfogásainkra tekintettel itt is a legélénkebb színfoltokat használok a korkép élessé tételére.

Az emberiség történetében a demokráciát soha se szánták a degeneráltaknak; az oly ország, amelyben szabadon tenyészik az értéktelen demokrácia, nem halad a demokratikus szabadságok kiterjesztése felé.

A történelemben mindig meg lehet különböztetni a felfelé törő demokráciát a dekadens, hanyatló, elbukó és zsarnok jármába hajtott demokráciától. Fajomra vonatkoztatva büszkén hirdetem, hogy a székelység — minden más történelmi meghatározás érintetlenül hagyásával — a történelem útján mindig fölfelé törő faj volt és a kultúra bármily küzdelmeiben az is fog maradni. Erre kiváló faji tulajdonságai predestinálták — hacsak el nem fajul a székely vér.

Épen ezért nem féltém én kelet néptermő fájának e leggyönyörűbb, legegészségesebb, virágos kedélyü fajtát semmiféle dekadens demokráciától.

Demokrácia — abban az alakban, amint azt napjainkban szabadosan idealizálják, a földi boldogságnak tulrajzolt képe; arra izgatja a kiseszüt, hogy reméljen az *emberi lények lehetetlen egy-szintre* hozásában.

A legtöbb, amit becsületesen hihetünk, hogy elérhető, az *alkalomnak*, a lehetőségnek tisztességes *egyszintre* hozása, de minden lépés, amit efelé a cél felé teszünk, mind élesebben hozza napvilágra az átöröklésnek — a különböző tehetségeknek — azokat az alapvető *egyenlőtlenségeit*, amelyeket semmiféle környezeti erőlködés még nem javíthat, legkevésbé az erkölcstelen és egészségtelen demokrácia és ennek vadhajtása, a jogosulatlan protectio! A demokrácia e jellegzetes megnyilvánulásaival azért foglalkozhatom e helyen ily szabadszellemben és helyesen értelmezett nyíltsággal, mert a mi egyházunkban a demokráciának mindig az volt a nyíltan vallott értelme, hogy az egyéni kiválóság, az egyéni arravalóság, az egyéni érték a köz javára istápolandó, kifejlesztendő, mert csak a kiválók képesek arra, hogy a köznek hasznos szolgálatokat tehessenek.¹

¹ A mult hagyományaiban gyökerező ez a magas erkölcsi nézőpont az egy évszázadot meghaladó időben, már 1812-ben kiadott gondnoki utasításban megörökítést talált ekké: t:

Egyházunk egész története azt bizonyítja, hogy hiveinek csekély száma mellett is azért tudta helyét megállani és történelmi egyházhoz méltó szerepét betölteni, mert időszerűen mindig kiváló vezérei támadtak. Ez pedig úgy volt lehetséges, hogy a demokrácia helyesen felfogott értelmében s a protestáns szellemnek megfelelően az *egyénségek* kifejlesztésére nagy súlyt helyezett!

Ez a helyesen felfogott és értelmezett demokratikus egyenlőség és polgári szabadság. Ezt a világszemléletet kell szembehelyezni a technokráciával, ha élni akarunk!

Az egyenlőség és szabadság fogalmának, eszméjének téves, beteges és veszedelmes tartalmu felfogása mellett lássuk a tulajdon és munkaszabadság egymásba kapcsolódó eszméit is, a ma néző szövegéből.

A mai kor társadalmi, berendezkedése a magántulajdon szentségén és a munkaszabadság eszméjén épülvén föl, döbbenetesnek jelentkezik előttünk egyfelől a magántulajdon megsemmisítésének iránya a kommunizmus formájában és a szabad pályaválasztás és munkavállalás a kényszermunka irányában.

A magán-tulajdon szentségét az egyetemesebb közérdek kielégítése céljából a kiterjesztett. kisajátítás szűkítette. Ebben a vonatkozásban az államérdek felette áll az egyéni érdekek s ebben a teljes kártalanítás elve mellett társadalmi szempontból még nem találhatunk kifogásolni valót.

A mai polgári társadalom azonban nem akar ezen túl a szocialisták és kommunisták törekvéseire kellő súlyt fektetni, holott a polgári társadalommal szemben a szocializálás valóban a magántulajdon felosztására tör, ami végeredményében a kommunizmusban torkollik.

Én mindig azt hirdetem, hogy a tömegek lelkébe a tömegbolondítók téveszméi helyett a helyes hitszellemet azért kell beplántálni, hogy a társadalmi fejlődés egyenletes végbemenetelét bevárni

---

... az inspector curatorok tehát nagy vigyázattal legyenek, hogy kivált a jóra menendő és jó talentumu gyermekek a felsőbb iskolákba átküldtessenek és erre a helybeli papok munkálkodásán kívül magok tekintetök közbevetésével is az olyatén gyermekek boldogságát és *vallásunk javát* nem tekintő szülék reá vétessenek és a tisztességes mesterségek tanítására ösztönöztessenek. (Tóth: III. k. 224. l. 19. pont.)

tudja, mert a társadalmi fejlődés irányát a tömeglélek követelésével szemben feltartóztatni nem lehet.

A magántulajdon rendszerén nyugvó társadalom gazdasági berendezkedésének izgalmait ma éppen az váltja ki, hogy maga az állam is bele avatkozik a magán gazdálkodás szabadságába.

Itt természetesen, a háboruval járó kényszer korlátozások után, oly jelenséggel állunk szembe, amely a világgazdasági krízis folyamánya.

A polgári társadalom a multban magára nézve elégségesnek találta az állam által nyújtott *személy és vagyónbiztonságot*.

A szabad versenyben azután az egyén tehetsége és vagyona szerint igyekezett családi életét berendezni és gyermekeinek jövőjét biztosítani.

A nagy technikai fejlődés azonban a világtávolságokat lecsökkentvén, az egyes államok csupán a *személy és tulajdonszabadság* védelméről sem polgáraikat, sem magokat nem látják kellően biztosítva.¹

Az államok nemzetközi szerződésekkel igyekeznek pótolni az állami hatalom gyöngeségeit, de addig, amíg az államok szolidarisan a magántőke tulkapásaival szemben a helyes korlátozó módot meg nem találják, a világtőke folytatni fogja kiméretlenül a saját nyereségének biztosítására irányuló összes terveinek valóra váltását.

Ebben a küzdelemben a szervezett munkásság évtizedek óta szintén kiméretlen harcot folytat.

A magántőke, a magán tulajdon küzdelme foly le ma a munkaszabadsággal, a munka becsületes jutalmával szemben. A profit — az értéktöbblet tisztességes elosztásának nagy problémája ennek a küzdelemnek a magva.

Dr. Tóth György.

(Folytatjuk.)

---

¹ A magán-vagyon a kartellek és trösztök formájában oly hatalommá erősödött, hogy ma már az állampolgárok egyenesen az államtól várják a nagy magántőkével szemben a gazdasági védelmet — és másfelől a gazdasági produktumok értékesítésének biztosítását.

A mai emberiségre gazdaságilag az a szinte kivédhetetlen helyzet állott elő, hogy a szabadmozgású világtőke a globusnak azon a pontján jelenik meg, amely reá nézve hasznosnak jelentkezik és a ma széttagolt s egymással szemben elzárkózott államok magukban nem tudnak kellő erőt kifejteni a nagy világtőke helyi *nyomásával*, vagy *elvonásával* szemben.

A misztériumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában.

— Második és befejező közlemény.¹ —

V.

A kereszténység eredetének történelmi módszerrel való kutatása az angol deistákkal kezdődik a XVIII. században, akiknek jelentősége ezen a téren az, hogy ők voltak az elsők, akik a kereszténység történetét egyszerűen mint emberi történelmet tekintették és az újszövetség könyveit is éppen olyan módszerrel tették vizsgálat tárgyává, mint minden más történelmi dokumentumot. A deisták fellépésétől kezdve a kritikai kérdések egész sora kezdett megjelenni főképen a német teológiai irodalomban. Ez érdekes történelmi fejlődést mi ez alkalommal nyomon nem követhetjük és több évtizedet átugorva, csupán a XIX. század végén virágzásnak indult vallástörténeti iskola elért eredményeit kívánjuk egy néhány szóban összefoglalni.

Heitmüller német teológusnak a vallások történeti összehasonlítása terén végzett tanulmányai, különös tekintettel a misztériumi kultuszokra, fontos lépést jelent a kereszténység eredetének történelmi módszerrel való tanulmányozása terén. Az iskola másik tagja, Gunkel, azt a meggyőződést hirdette, hogy keleten, több évszázaddal a római birodalom előállása előtt, egy gnosztikus eredetű szinkretikus vallásnak kellett keletkeznie, amelynek központi hittétele a feltámadásban való hit volt. Ez a kereszténység előtti gnoszticizmus valamilyen úton behatolt a judaizmusba és a judaizmuson keresztül befolyást gyakorolt az őskereszténységre, még Pál apostol kora előtt. E téren legfontosabbak Reitzenstein Richard német filológus és teológus kutatásai.² Reitzenstein 1904-ben „Poimandres“ címen egy

¹ Az első közlemény a K. M. 1934. évf. 1. sz. 31. l.

² A Harvard Theological Review, 1929 októberi számában L. Salvatorelli értekezése: „From Locke to Reitzenstein.“

könyvet adott ki; e könyv a Corpus Hermeticusnak, különféle görög íráskörményének egyik része, a római birodalom idejéből. A Poimandres hőse egy görög-egyptomi eredetű szinkretikus alak, aki dialógus formájában teozófikus hittételeket fejtet Istenről, a demiurgos-ról, a világegyetemről és az emberről. Poimandros, a hős, az istenségnek egyik tagja, aki az „ember pásztora” címen jelenti ki magát. Reitzenstein az írásgyűjtemény keletkezésének idejét körülbelül Kr. u. 300-ra teszi, de szerinte egyes íráskörmények sokkal korábbiak. Összehasonlítást végzett a hermetikus filozófia és az őskeresztény, zsidó-keresztény, zsidó-hellén, a misztérium-kultuszok és egyptomi eredetű irodalmak között és arra az eredményre jutott, hogy a Poimandres egy hellén-egyptomi gyűjteményben keletkezett. Ott összekeveredett egy eredeti babilóniai, vagy perzsa-babilóniai mítoszsal, az Antropos, az égi eredetű ember mítoszával.¹ E mítosz szerint az égi ember az anyag szolgáskörményébe esett, de végül újra szabaddá lett és az istenséggel egyesült. E mítoszt Reitzenstein összehasonlította Pál apostol „égi ember” fogalmával és arra a megállapításra jutott, hogy a hermetikus gondolkörményben kereszténység előtti, keleti gnosztikus tanokat találunk, melyek az őskereszténységgel, különösen pedig a Pál apostol teológiájával kapcsolatban állanak. Reitzenstein szerint a kérdés, ami Pál apostolt izgatta, ez volt: hogyan lehet a pogányoknak megmagyarázni, hogy a Messiás emberré lett, hogy ez az ember elszenvedte a kereszt-halál gyalázatát és hogy jönni fog az idők végezetével, hogy ítélkezzék e világ fölött? Abban az időben a világ abban a részében a világegyetem magyarázata rendszerint nem filozófiai, hanem mythikus úton történt. A fenti kérdések megmagyarázása a Pál idejében kizárólag az uralkodó mithologia felhasználásával volt lehetséges. Pál talált is kéznél egy mítoszt, az égi eredetű ember mítoszáat, amely a szükségnek teljes mértékben megfelelt. Lehetséges, hogy Pál ezt a mítoszt még tarsusi tartózkodása idején ismerte, amikor még zsidó volt, mert módosított formában az Enoch könyvébe is bejutott és Charles angol teológus szerint a II. Esdrás 13. 1—58. verseiben is van vonatkozás reá.

Reitzenstein beható tanulmányozás alapján összehasonlította a hellén vallásos forrásokat a misztériumi kultuszok nyelvvel s eze-

¹ Reitzenstein: Die hellenistischen Mysterienreligionen. III. kiad. 1927.

A misztériumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában

ket a legkorábbi keresztény irodalommal, különösen Pál leveleivel, s megállapította, hogy igen sok fogalom és kifejezés a Pál és a misztériumi kultuszok nyelvében ugyanaz, mint pl. gnózis, misztérium, szakramentum, szellem, megváltás, újjászületés, s ahhoz a feltevéshez jutott, hogy Pál minden valószínűség szerint ismerte a misztériumi kultuszoknak valamely formáját s azoknak hatása alatt állott.

Dietrich Albert német teológus „Mithras liturgia” című munkájában azt igyekezett kimutatni, hogy a keresztény urvacSORa eredete minden valószínűség szerint a misztériumi kultuszokban keresendő, vagy legalább is a misztériumi kultuszok szakramentumi szertartásai a keresztény urvacSORa kialakulására jelentékeny hatást gyakoroltak. Feltevésének alátámasztására többek között egy az eleusis-i misztériummal kapcsolatban ráánkmaradt felhívást idéz, amely szerint a beavatási szertartás végén a jelölt a következő szavakat mondotta: „Böjtöltem, ittam a kukeion-t, kivettem a ládából, majd beletettem a kosárba és a kosárból a ládába.” E szavaknak igazi értelmét mindeztéig megfejteni nem sikerült, legfőképpen azért, mert a kukeion nevű italt nem ismerjük. De dacára a szűkszavu felirat homályos voltának, Dietrich hangoztatja, hogy az a keresztény urvacSORával hasonlóságot mutat. Ezenkívül Dietrich szerint a Cybele és Attis kultuszban is helyet foglalt egy bizonyos fajta szakramentumi étkezés, amelyről semmi közelebbit nem tudunk, de a következő fennmaradt szavak: „Ettem az edényből, ittam a cimbalmóból, körülhordoztam a szent ételt, bementem a szentélybe és így Attis beavatottja lettem”, melyeket a beavatandó jelölt a Kr. utáni második évszázad végén használt azon célból, hogy az egybegyűlt beavatott gyülekezet előtt ünnepélyesen kijelentse, hogy az előírt feltételeket betöltvén, ő maga is beavatottá lett, azt mutatják, hogy a kultuszban a beavatás bizonyos pontján bizonyos szakramentumi étkezés is helyet foglalt, amely a keresztény urvacSORával kapcsolatba hozható. De Dietrich fő argumentumuma a hasonlatosság mellett egy a Fekete-tenger mentén, Tomiban felfedezett felirat, mely egy vallásos gyülekezet szabályait sorolja fel. E felírás egyik része így hangzik: a papnak kötelessége szétosztani a szent tésztát és kiönteni az italt a gyülekezet tagjai számára.

Az eddig felsorolt érvek mellett a vallástörténeti iskola tagjai még a következő hasonlóságokat fedezték fel a misztériumi vallások és az őskereszténység között. A Mithrakultusz egyik szakra-

mentumi szertartása, amely szerint a jelölt elé egy darab kenyeret és egy pohár vizet helyeztek s azt a pap ünnepélyesen megáldotta, nagy hasonlatosságot mutat az urvacsorai szertartással. Ezenkívül úgy a misztériumi kultuszoknál, valamint a kereszténységben a tagság önkéntes volt és teljes mértékben az egyéntől függött, ellentétben a pogány-nyilvános kultuszokkal, amelyekhez természetesen, a törzsbe, vagy más közösségbe való beleszületés által tartoztak a hívek. Mindkettő befogadott mindenkit tagjai sorába, fajra, nemzetiségre, társadalmi állásra való tekintet nélkül. A misztériumi vallások, éppen úgy, mint a kereszténység az ősi pogány kultuszokkal ellentétben, mint megváltó vallások léptek fel és a megváltás ígérete és biztosítása képezte szertartásaik középpontját.

VI.

De a teljesség kedvéért az érem másik oldalát is figyelembe kell vennünk és röviden fel kell sorolnunk azokat az érveket is, amelyek szerint a misztériumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában elenyészően csekély. Ezen álláspontot képviselik Schweitzer Albert, Rawlinson és általában véve az orthodox keresztény teológusok.

Schweitzer Albert¹ német teológus szerint a vallástörténeti iskola tudóainak egy része feltevéseiben igen messze ment és a legtermészetesebb megoldásokat figyelmen kívül hagyta. A hasonlóságok néha túlozva vannak; a teológusok kutatásaik közben több esetben nem voltak elég óvatosak és attól a rögeszmétől vezetve, hogy bizonyos bizonyítható kapcsolatokat a misztériumi vallások és kereszténység között mindenképpen felfedezzenek, elfeledkeztek arról, hogy hasonlóságok nem minden esetben jelentenek függőséget, mert azok lehetnek egyszerűen koincidensek és semmi más. A másik nagy tévedés, amelybe a teológusok igen gyakran estek, az, hogy az egyáltalában nem kielégítő és majdnem minden esetben homályos adatok alapján képzületükben kiépítettek egy bizonyos egyetemes misztériumi vallást, amely sohasem létezett, de semmiesetre nem az első keresztény évszázad második felében. A legnagyobb ellentét a misztériumi vallások és kereszténység között az volt, hogy az előbbiek szertartá-

¹ Schweitzer A.: Geschichte der paulinischen Forschung 1911.

A miszteriumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában.

sai titkosak voltak, míg az utóbbié nem. E nagy különbség lényegbeli fontosságát eléggé hangsúlyozni nem lehet. Igaz ugyan, hogy a nagy üldözések idején a keresztények is titokban gyűltek össze, de ez csupán a kényszer nyomása alatt történt s hogy a titokzatosság a kereszténységnek lényegét az első évszázadokban egyáltalában nem képezte, bizonyítja az a körülmény, hogy az üldözések megszűnése után a keresztény istentiszteletek ismét nyilvánosak lettek. Már magában véve az a pusztá tény, hogy a kereszténység győzedelmeskedett és a miszteriumi kultuszok teljes mértékben megsemmisültek, mutatja, hogy közöttük mélyreható és lényegbeli különbségek kellett, hogy legyenek.

Az egyik fontos pont, amit Schweitzer különösképpen hangsúlyoz, amelytől szerinte az egész probléma megoldása függ, annak elismerése, hogy a páli teológia a görög teológiától teljesen független jelenség volt. Dietrich, Reitzenstein és több más teológus annak a nagy tévedésnek voltak áldozatai, hogy a jánosi teológián keresztül próbálták a kérdést megoldani és ennél fogva mindig „újjászületés“-ről beszéltek és nem vették észre, hogy ezt a szót Pál apostol leveleiben egyáltalában nem említi. Pál csupán e két szót használja: halál és feltámadás. A jánosi és páli teológia közötti óriási különbség abban áll, hogy az előbbi az újjászületés fogalmán épül fel, míg az utóbbi nem. Egy másik fontos érv a misztériumi vallások befolyása ellen az, hogy azok csupán a Kr. utáni második évszázadban kezdtek a római birodalomban elterjedni, amikor már a kereszténység főszertartásai többé-kevésbé végleges formát nyertek. Csaknem teljesen bizonyos, hogy Pál apostol a misztériumi vallásokat nem ismerhette abban a formájukban, ahogyan azok előttünk ismeretesek, mert azok a következő három évszázadban, igazi virágzásuk idején, még sok fejlődésen és változáson mentek át. Schweitzer egy másik elmélete szerint az a feltevés, hogy a görög megváltó isten fogalma a misztériumi vallásokban is felfedezhető, nem állja meg helyét és legegyszerűbben a „megváltó“ általánosan elfogadott meghatározásának idézésével utasítható vissza. E meghatározás szerint a megváltó egy Istent jelent, aki az ember megszabadításáért a földre leszállt, szenvedett, meghalt és újból az égbe emelkedett. Ilyen fogalom a misztériumi vallásokban egyáltalában nem található.

Ami a keresztény urvacsorának a misztériumi kultuszokkal való kapcsolatbahozását illeti, arra vonatkozólag Bevan Róbert an-

gól teológus álláspontját idézzük.¹ Bevan szerint a tény az, hogy mi alig tudunk valami szakramentumi étkezésekről a miszteriumi vallásokban. Az eddig felfedezett adatok nem szolgáltatnak jogot arra, hogy azok alapján bármilyen kapcsolatra is következtetni lehetne. Például az attis-kultusból ránkmaradt felírás: „Ettem az edényből“, stb. csupán azt mutatja, hogy a jelölt több más szertartási pont mellett evett valamit egy edényből és ivott valamit a cimbalomból. A felírás alapján nem lehet arra következtetni, hogy ez az evés és ivás fontosabb lett volna a szertartás többi szimbolikus részeinél, sem pedig arra, hogy az étkezésben az egész gyülekezet részt vett volna. Csak éppen a Fekete-tenger tájékán felfedezett felírás mutat némi hasonlóságot a keresztény úrvacsorával, de ez az egyetlen adat nem elegendő az annyira hangsúlyozott nagy befolyás bizonyítására. Igaz, hogy a Mithra kultuszban szokásban volt szertartás, a bor és víz vétele és annak megáldása a keresztény úrvacsorával felünő hasonlatosságot mutat, de ugyanakkor érdemes felemlíteni azt is, hogy a Mithra kultusz központi és legfontosabb szertartása, az u. n. taurobolium teljesen idegen a keresztény szertartásban. E szertartás a következőképen folyt le: A beavatás alatt álló jelölt egy gödörben foglalt helyet, amelyet egy résekkel ellátott deszkalappal fedtek be. A deszkalapon egy bikát öltek le, amelynek vére a deszka hasadékain alácsorgott és azt a jelölt felszörcsölte. A kultusz tanításai szerint a feláldozott állat vérének megivása a jelöltet az istenséggel kapcsolatba hozta és neki földöntúli életet biztosított. Ez a szertartás az őskereszténységben nem található meg. A Mithraizmus és kereszténység között egyik lényegbeli különbség az volt, hogy a mithraizmusban a földöntúli életre nagy súly volt ugyan helyezve, de annak elnyerése nem az Isten, Mithra megváltó halála, hanem egy állat feláldozása által történt.

VII.

Az általánosan elismert tény, hogy a kereszténység kezdetől fogva legelkeseredettebb ellensége volt a misztériumi kultuszoknak, azt bizonyítja, hogy azok közvetlen befolyást az őskereszténységre nem gyakorolhattak. Ennélfogva csakis közvetett befolyásról lehet

¹ A „History of Christianity in the Light of modern Knowledge London, 1929.“ című gyűjteményes kiadásban Bevan R. dolgozata: „Mysteri Religious.“

A misztériumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában.

szó. Az is tény, hogy a szinoptikus evangéliumokban semmi utalást nem találunk, melyből a misztériumi kultuszokkal való kapcsolatra következtetni lehetne. Jézus tehát e kultuszokat nem ismerhette. De, amint a negyedik evangéliumi és a páli levelek felé fordítjuk tekintetünket, a helyzet megváltozik. Itt néhány hasonlóság elvitathatatlán. De azok nincsenek kielégítően bizonyítva, mert az adatok hiányossága és homályossága miatt igen sok fontos kérdésben feltevéseken túl nem mehetünk.

Annyi azonban kétségtelenül megállapítható, hogy a környezet feltétlenül befolyásolta a keresztény szertartásoknak, mint az úrvacsorának, keresztelésnek kialakulását és a páli teológia kifejlődését. Az első biztos adat, mely a misztériumi kultuszoknak a kereszténységre gyakorolt hatását bizonyítja, a Mithraizmusban található, de csak a negyedik századból, amikor a kereszténység hittételei és szertartásai ki voltak fejlődve. A teológusok nagyrésze megegyezik abban, hogy a karácsony idejének meghatározását a kereszténység a Mithra kultusztól kölcsönözte. E kultuszban a hét első napja szent volt és a Nap imádsására volt szentelve, december 25-ike a „meghódíthatatlan Nap” születésnapja volt, amikor a nap újból kezdi visszanyerni erejét és attól kezdve mindinkább háttérbe szorítja a sötétséget.

A kereszténység végső győzelmével a misztériumi és más pogány kultuszok beleolvadtak a kereszténységbe és több jellegzetességük átment a keresztény szertartásokba és teológiai gondolkozásba a középkor folyamán. Ebből az időből már a misztériumoknak a kereszténységgel való kapcsolatai bizonyítékokkal is a'átámaszthatók. De annak megvitatására e dolgozat keretén belül nem terjedhetünk ki.

Talán valamikor lehetséges lesz a keresztény vallás és a misztériumi kultuszok közötti kapcsolatok megoldatlan kérdéseire határozott fényt deríteni. Egy tényt addig is el kell ismernünk: a kiváló teológusok nagy számának fáradságos kutatásai nem voltak és nincsenek hiába.

A szöveg között fel nem sorolt használt forrásmunkák:

Augus Sámuel: *The Mystery-religions and Christianity.* 1925.

Cumont: *The Mysteries of Mithra.* 1903.

Mendland Pál: *Die hellenistisch-römische Kultur.*

Tübingen. 1912. III. kiadás.

Ifj. Kovács Lajos.

Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban.

— Konferencia-beszéd Budapesten. —

Olyan napokat élünk, amelyekben egy világ haldoklik szemünk láttára és egy új világ születik meg kezünk között. Azt hiszem, ezt a tételt az ifjuság soraiban nem igen kell hangsúlyoznom. Legfeljebb azok rázzák tagadólag fejüket erre a megállapításra, akiknek érdekük, igen nagy érdekük a multak eredményeinek minél további fenntartása. S viszont az is igaz, hogy mi, az új nemzedék vagyunk azok, akik a valóságnál jobban siettetjük az új világ születését, mert hiszen nekünk szintén érdekünk, igen nagy érdekünk a multnak rombadőlése. „Der Wunsch ist der Vater des Gedankens“ — mondja a német közmondás s valóban ez mindkét félre, öregekre és fiatalokra egyaránt ráillik. Közben a világtörténelem kereke forog a maga kiszabott, vagy jobban mondva a maga lehető lassúsága szerint s mi, bármily türelmetlenek vagyunk is, nem tehetünk egyebet, mint háborogva vagy lecsendesedve, forradalmi tűzben vagy megfontolt nyugalommal hallgatjuk az óra percegését. Az idő nem siet és nem késik, csak mi emberek szeretnénk sietni vagy végérvényesen lekésni, aszerint, amint testi-lelki érdekünk, testi-lelki felépítésünk kívánja.

Mi ifju nemzedék, természetesen sietni szeretnénk s ki veheti ezt tőlünk rossz néven. Hiszen látjuk a távolban az ígérlet földjét, de annak kapuját százfejú sárkány őrzi s ezt a száz fejet nehezebb lesz levágni, mint Heraklesnek a maga szörnyetegét. *A mai nemzedék lelkét azonos célok, azonos törekvések töltik be bármely nemzetnek és bármely felekezetnek a fia legyen is.* Innen van az a csodálatos összhangja az ifjuságnak, amelyen csak csodálkozhatik az a kor, amely mögöttünk van. Ugyanis az internacionálisnak és felekezeteken felülinek mondta magát, de még csak távolról sem tudta megközelíteni azt az internacionalizmust és azt az interconfesionalizmust, amelyet a nemzeti és vallásos gondolatban újjászületett

vagy újjászületni kívánó ifjuság máris megvalósított. Ez a shaw-i paradoxonnak is beváló látszólagos ellenmondás majdnem úgy hangzik, mint az az irónikusan emlegetett másik: „csukja be az ajtót, hogy nyitva legyen“ s mégis ez a paradoxon a legnagyobb valósága a mai időknek. Ezt mi, mai nemzedék, érezzük s hogy ez hogyan lehetséges, azt akarom ma éppen megmagyarázni, vagyis a homályos ösztönös érzést a tudat világába, az észnek reflektorfényébe állítani.

Mi magyarok és keresztények vagyunk s a keresztényeknek is egy bizonyos szeletét alkotjuk, amelyet unitárius névvel szokás megjelölni. Eléggké kis szelet így önmagában véve s mégis mint a tenger cseppje, tükrözzük az egész óceánt. Azonban minden természetből vett kép, ha az embervilágra alkalmazzuk, hiányos marad s éppen így ez is. Mert a tenger cseppjei mind azonosak egymással, míg az embervilág, bármennyire is igyekszünk kollektív képet mutatni, különösen manapság, mindig egyénekből áll, olyan egyénekből, akik nem egymás mellé helyezkednek nagy egyformaságukban, hanem *egymás fölé*. Az unitárius gondolat az emberi értékek ranglétráján elég magasán áll, a benne résztvevő, a beleszületett egyének sokszor észre sem veszik s így a vele összefüggő magaslatot sokszor nem is tudják kellőképpen képviselni. De ez nem változtat azon a kötelességen, hogy az egyének meg kell találnia az útát közösségének eszmevilágához s így a közös gondolatot méltóképpen kell képviselnie.

Magyar unitárius ifjuság! Két fáklyát adott a kezedbe az Isten. Az egyik fáklya az ifjuságé s ez ott van minden fiatalember s fiatal leány kezében, aki a huszadik század sötétjében új világosságot akar gyújtani s a másik a te saját fáklyád, amellyel a közös fényt te fokozni akarod. Igen, mert az unitárius ember olyan anyagból van gyúrva, hogy *mindig elégedetlen az általános eredményekkel s mindig többet akar, mindent jobban akar, mint a körülötte forgólódók*. Aki erre nem törekszik, az nem is unitárius, bár az anyakönyve úgy van kiállítva.

Milyen tüzet gyújtott fel az a fáklya, amely a mai fiatalok kezében van? Ez a kérdés, amelyre ha pontos feleletet tudunk adni, akkor megvizsgálhatjuk azt is, hogy a magyar unitárius ifjuságnak micsoda fénnel kell még az új tüzhöz hozzájárulni. A feleletet — ma már abban a helyzetben vagyok — megadhatjuk. Az európai if-

juság a nemzet és a vallásosság gondolatának lett fáklyahordozójává. (A többi világrészek ifjuságát kívül hagyom, mivel az ő történelmük fejlődése s e fejlődés fázisa elütő az egységes európai fejlődéstől.) Már most nézzük meg, hogy e két eszme körül hogy állunk; mik az eredmények s mik a hiányok.

1. *A nemzet eszméje.* Lássuk először azt az érzést, amely a mi földi életünknek az alapja, mert hiszen mi nem egyedek vagyunk elsősorban, hanem egy nagy közösségnek a tagjai, egy nagy közösségnek a származékai s ez a közösség rányomja bélyegét egyéni életünkre is. Az az embertömeg, amelybe minden egyes beleszületik, egyrészt vérségi, másrészt szellemi kapcsolatokkal van összefűzve. A vérségi kapocs a fajt, a szellemi kapocs a nemzetet alkotja. Az államhatároknak egyik fogalomhoz sincs semmi közük. A magyar fajt alkotják azok, akik a magyar vérséget több-kevesebb tisztasággal képviselik, a magyar nemzethez pedig mindazok, akik elsősorban a magyar kultúrából s annak legfontosabb megnyilvánulásából: a magyar nyelvből táplálják érzés és gondolatvilágukat. A nemzet és faj nem fedik egymást, mert pl. a magyar nemzethez tartozhatnak, mint ahogy nagy számmal tartoznak is más vérségű, más faju egyedek is. És ez így van ősidők óta.

A nemzeti érzés (vagy röviden nevezzük nacionalizmus) értelméről, mibenlétéről a különböző koroknak más a nézetük. Már többször fölfejtettem, egyrészt azt, hogy a történelemben két különböző kortípus váltogatja egymást, másrészt arra is rámutattam, hogy e történelmi váltógazdaság mélyén az van elrejtve, hogy az ember mit, vagy kit tart legfőbb értékének, legfőbb ideáljának: az anyagot vagy a szellemet, vagy világosabban szólva az Aranybálványt, vagy az Istent. A nemzeti érzés is két alakban nyilvánul meg az emberiség életében s a kétféle megnyilvánulás mögött szintén az a végső értékelés van elrejtve, hogy mit tartok Isten felől. Láthatjuk, hogy minden, de minden emberi probléma, így a nacionalizmusé is végeredményben a vallásba torkollik, még ha nem is vesszük észre mindennapi szemmel.

Az ujkori ember a földön a földet kereste s az általa nyújtott vagy nyújtható előnyöket, jólétet igyekezett magáévá tenni. Az ujkori ember számára nincs nagyobb értelmetlenség, mint a földöntúli, végső igazságokat keresni. Mit keresgéljünk a csillagos egekben, mikor élvezhetjük itt a föld ezer szépségét. Az egyénnek eze-

ket kell megszereznie s ehhez hozzásegít a tudomány, különösen a természettudomány s a rajta épülő találmányok. De nemcsak az egyes kiváltságos egyének, hanem a közösség, illetve az öntudatlan közösségnek öntudatos vezetői is arra törekszenek, hogy az alájuk rendelt tömegek boldoguljanak, gazdagodjanak s létrejön az ujkori eudaimonisztikus nemzetgazdaságtan vagy ha úgy tetszik erkölcsstan alapelve: a legtöbb jót a lehető legnagyobb tömegeknek. S mivel ezt a pusztá földmivelés nem tudja megadni, azért megindul idegen területek elfoglalása, a kolonizálás, a gyarmatok kizsákmányolása s ezáltal a hazai tömegek életszintjének emelése. A földmivelés az ott-honi területeken alábbhagy s lassan a népesség iparos és kereskedő jellegű lesz. Az ujkori nemzet eszménye az arany szolgálata: a merkantilizmus.

Az ujkori nemzet, a merkantil nemzet nemzeti érzése a közös jólét, a közös önzés, a közös ragadozás, a közös kizsákmányolás érzése. Ennek örök eszménye minél több aranyat gyűjteni a bankok pincéibe és az egyéni safe-ekbe. Eszményének végrehajtó eszköze az idegen népek elnyomása, tudatlanságban tartása, durva kihasználása, szóval *a hatalom, az erőszak.* Ennek az ujkori eszménynek nem egyformán hódolt minden európai nemzet. Különösen a földet szerető népek voltak alkalmatlanok a merkantilizmusra. Míg azok a népek, amelyek vagy a külső kényszer, vagy a lelki elrendezés folytán erre az új világnézetre hajlamosak voltak, azok gyorsan beletalálták magukat az új világba s ők lettek az elmúlt három évszázadnak vezető nemzetei. Külső kényszer folytán lett a merkantilizmus egyik fő zászlóvivője a zsidó nemzet, amely Kr. u. 70 körül történt szétszórása után földdel többé nem rendelkezett. Belső hajlam nyilvánult meg az angol népben, amikor a középkor egyik legjelentéktelebb nemzete egyszerre a világhatalom csúcsára emelkedett s a zsidó néppel kezét fogva az egész újkornak filozófiai, szellemi és anyagi vezetője lett. A latin népek elég jól megállták a helyüket az újkorban is, kivéve a spanyolokat, akik a legközépkoribb érületű nép egész Európában. A germánok közül a németek azok, akik legjobban ragaszkodnak a földhöz s ezért náluk maradt fenn legtovább a germán középkor. Ők voltak különben is a középkor vezető nemzete s úgy látszik, hogy megint erre a helyre pályáznak, habár egyelőre kissé félszegen. De ez valószínűleg ujkori történetük roppant félszegségeinek a hagyatéka,

amelyet nem tudnak elég hamar levetni. Újkori szereplésük Bismarck és II. Vilmos körül játszódik le, amikor a Nyugatot akarták utánozni, de mivel ehhez semmi tehetségük nem volt, Európa állandó hahotája, majd fogcsikorgatása, végül a szörnyű világháború kísérték lépteiket.

A mi kis magyar népünk rettentő szerencsétlennek érezte magát az újkorban és egészen joggal. A magyar nép földműves nép és szörnyen ügyetlen a merkantil tevékenységben. Kivételt csak a rokon fajú, de mégis más természetű kúnok és székelyek alkotnak. Az ősi magyar fajta szerelmese a földnek, de azontúl aztán csak még az ipar érdeklí valamennyire. A kereskedést magyarok közt mindig más fajták üzték: bulgárok (izmaeliták), zsidók, görögök. Viszont kún és székely területeken maguk a kúnok és a székelyek. Éppen ezért a magyar fajta az újkor eszmevilágában, az újkor állami és társadalmi berendezkedésében egy szörnyen szánalmas, nagyon esendő, halni induló, mások által könnyen elnyomható és kizsákmányolható fajta volt. S ezt a nagy igazságot egy geniális asszony: Mária Terézia fedezte fel. A középkori társadalmi berendezkedés eltörlése végzetes hatással volt a magyarságra. A magyar természetnek legjobban megfelelő törvényalkotás egy francia származású magyar királynak a műve, s ez Nagy Lajos ősiség törvénye. Amikor ez 1848-ban megszűnt s a földön is a merkantil szellem lett urrá, akkor a magyarság alól kihúzták a talajt, a magyar nemzeti érzést a merkantilizmus aranyimádatának csizmájába akarták szorítani, de ez sehogy sem ment. A mi magyarunk inkább meztelen lábbal járt, de az új eszmevilágba beleilleszkedni nem tudott.

Azt hiszem, már nem sokat kell magyarázgatnom az újkori nacionalizmus mibenlétét. Láthatjuk az angol s különösen az amerikai aranyimádaton s azon a gögön, mely az arany birtokában magát különbnek képzele. Ez az újkori nacionalizmus imperialista jellegű, mert az aranszerzéshez nagy területek kellenek, pusztán a saját földjéből egy nemzet se tud aranyat teremteni, legfeljebb csak az életét tudja fenntartani. S mert imperialista, állandóan militarista is. Ezért komikus, mikor újkori gondolkodású emberek (valószínűleg csak porhintés céljából) pacifizmusról beszélnek. A legszörnyűbb háborukat mindig az Aranyborju felé fordult népek vívják, vagy vívatják más balek népekkel, mert nekik van szükségük új területekre, amelyeket kizsákmányolhatnak. Az Isten felé fordult korokban

is vannak háboruk, de azok csak kisdud tornák ahhoz képest, amit az aranyimádó, életet élvező népek vívatnak a kizsákmányolás lehetőségeiért.

Szóval a kapitalista nacionalizmusnak semmi köze sincs az igazi szellemi jellegű és lelki értelmű nacionalizmushoz, amely napjainkban van ébredőben, de csak ébredőben, mert még igazi tiszta mivoltában egyáltalán sehol sem valósult meg. De ez nem is lehet, mert még nagyon közel vagyunk a kapitalizmus korához, még nagyon fertőzi ez a levegőt s így az újjáébredő új nacionalizmus is rengeteg félreértést, a multból hozott sok fölösleges terhet, sok fél-szeg elméletet, át nem gondolt kivihetetlen elméleti sallangot hordoz magán. Mint ez minden új világ születésekor történni szokott.

Milyen lesz az új nacionalizmus a maga kitisztult formájában? Erre végső eredményben a vallásban nekünk, unitáriusoknak pedig az evangéliumban kell megkeresnünk a feleletet. S itt az unitárius ifjúságnak egészen sajátos mondanivalói vannak. Igen, mert nekünk nem lehet más vezérünk ezen a téren csak Jézus. Minket csak örök-kévaló eszmék elégíthetnek ki, vagyis a végleges megoldások. A korszerű eszmékben van sok igazság, de van bennük ugyananyi tévedés is. Minket a korszerű nem köthet le csak azért, mert korszerű. Minket kötelez az abszolút igazság keresésének örökkévaló unitárius kötelessége. Mi csak *az abszolút igazság* előtt tudunk meghajolni.

Az új nacionalizmus első és legfontosabb vonása az, hogy tömegmozgalomként fog megnyilvánulni. A kapitalista nacionalizmus nem is igazi nemzeti mozgalom, mert nem a nép érzésvilágából nő ki, hanem néhány gazdag ember, vagy egy-egy meggazdagodni kívánó osztály, vagy egy nagy gyarmatsorban élő nemzetet kihasználó kisebb nemzet önzéséből. Vagyis mindig egy kisebbség érzése a nagy többség rovására. Ezzel szemben az új nacionalizmus a nagy többségek felemelkedését és érvényesülését fogja zászlajára írni s éppen ezért emberesebb és világotátfogóbb lesz. Az egyetemes emberiség, amely senkitől sem akarja elvitatni a nemzeti érzés jogosultságát, ez a vonás sokkal internationalisabbá teszi az új nacionalizmust, mint amilyen a kapitalista nemzetköziség volt. Mert amíg a kapitalizmus csak egy kis érdekkörnek a nemzetköziségét ápolta s jól vigyázott arra, hogy éppen saját uralmának biztosítására a „divide et impera“ elv alapján a népeket egymás ellen uszítsa, addig *az új népi erők csak önmagukkal lesznek elfoglalva, önmaguk*

életének, szellemi javainak kitermelésével és felélésével. S hábár jól tudjuk, hogy az örök béke csak a krisztusi lelkek nagy vágya és tiszta eszménye s míg emberi törekvések lesznek, addig háboruk is lesznek, mégis mondhatjuk és hihetjük, hogy az új nacionalizmus kifelé irányuló törekvései sokkal csendesebbek lesznek s a kapitalista korok militarizmusával összehasonlítva, a földön aránylag nagyobb béke fog uralkodni s ha nem is valósul meg a Pax Aeterna, de legalább érvényesülni fog a Treuga Dei.

Az új nacionalizmus el fogja ismerni minden ember jogát ahhoz, hogy saját anyanyelvén beszéljen s a maga szellemi javait megbecsülhesse. Mint ahogy ez így is volt nálunk az egész középkorban el egészen 1848-ig. Az új egyetemesség, az új, oekomenikus nacionalizmus ismét ezen az úton fog járni s nem fog milliókat kényszer alatt tartani s arra birni (amire egyébként úgy is lehetetlen az embert rávenni), hogy ne a saját nyelvén imádkozzon Istenéhez s ne a maga Istentől megszabott individuális nemzeti formájában élje ki az életét.

Az új nacionalizmus természetsszerűleg el fog fordulni a merkantilizmusnak mai formájától s ez a harmadik vonása. Ez következik abból, hogy minden új törekvés szembefordul a multtal, amely kifejlődésének legfőbb akadálya volt. Innen van az, hogy valami nagy romantikus érzelemhullám veszi körül a parasztot a mai ifjuság lelkében. Százak és ezrek vannak, akik valami *olthatatlan vágyat éreznek a földhöz kötött élet után*. S ha ez a vágy valóssággá már aligha válhatik a mai nemzedék életében, de mégis ez az összes ifjusági problémák, különösen az elhelyezkedés problémájának egyik fő megoldási lehetősége.

(Folytatjuk.)

Dr. Iván László.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

10-ik közlemény.

A pap fizetése vidékek szerint változott. A Homoród két mellékén, a Küküllőn túl levő ekklákban 12 kalangyából egész, kevesebből felét a papnak, a napszámos három napi munkát, özvegy három sing kendervásznat fizet a Nyikó és Gagy vize mellett húsz kalangyából egész, kevesebből fél képét, szegény, de jószágos másfél véka búzát, három véka zabot; kézimunkás három napszámot. Cinterem haszna papé és mesteré. Bérhordáskor egyik egyházi, később a gondnok volt köteles jelen lenni és bírálja meg, ha méltó-e elvételre vagy nem. A bérek bevitelére egy nap rendeltessék s ha két nap alatt be nem vinné, büntetessék egy forintra s a bért is adja meg.

A mestert a pap fizette, de amellett a mesternek szabad volt a tanulókkal alamizsnát (sabbatháliát) gyűjtetni, „de szorosan ne erigálják, annyival is inkább veréssel“, hanem amikor lehet, a gyermekek is vigyenek egy tojást vagy valamit. Versadásért — a gyermek versben vagy énekelve (kántálás) adta elé a kérést — fizetést ne vegyenek. Ha lakodalmat decantálnak, annak harmadát vehették. A névnap salutálások el voltak tiltva (1721 derzsi zsinat). A mestereknek tiltva volt, hogy tanítványaikat parasztmunkára, mezei robotra, marhák gondozására használják (3 forint büntetés).

Sokszor sok panasz hangzott el a curátorok, egyháziak ellen, mert a kepe nem folyt be. Esztendőről-esztendőre restancia maradt. „A pap és mester atyafiak adósságaikat köteleztetnek vagy elengedni, vagy sűrű átkokat hallani.“

Szokás volt némely helyen, hogy papnak, mesternek szántsának, vessenek a bér pótlására. „Akinek zabja nincsen, rozssal, alakorral, törökbúzával, haricskával, vagy musttal a bor földén, fizessék ki“ (1764 Cons.). Kepelés előtt a búzát bevinni senkinek sem

szabad. Hordás előtt a curátornak : pap, mester jelenlétében, a kalanygát csóvával meg kellett jelölni s azt mozdítani büntetés terhe alatt nem szabad (3 forint).

A papi ruha.

Az egyházi törvény a XVI. és XVII. százakban nem ír elő és nem követel különleges papirendruházatot. Csak figyelmeztet mindenkit, hogy a katonai és nem illő ruházatot vetkőzze le és dobja el. A millenáris kép Dávid Ferencet a lutheri palástban örökíti meg. Ő palástban jelent meg a szószéken s a gyűléseken is.

Papjaink a dolmányt viselték. A XVII. százév második feléből egy jelenet maradt fenn, amely a palástviselésre mutat. Egyháza érdekében folytatott harcában Koncz Boldizsár püspök (1663—1684) a gyulafehérvári országgyűlésen, midőn kifogást tettek papi minősége ellen: püspöki süvegét, palástját és pálcáját egyházi szolgáljától kiküldvén, mint nemes foglalt helyet az országgyűlésen.

Általános rendeletet adott ki az 1693. évi zsinat: „mind papok, mind mesterek a jövő karácsonig paphoz és mesterhez illendő hosszú köntöst szerezzenek maguknak és tógát, mely nélkül egyszer is templomba ne menjenek, a papok sub poena stb., a mesterek sub poena stb.“

Az 1694. évi Egyházi Rendtartás ezt írja elő: „Legyen gondja mindenkinek, akik (pap, mesteri) tisztséget jó lelkiismerettel igyekeztek folytatni, hogy ruházatában bizonyos illő és ennek a rendnek (huic ordini) megfelelő tisztesség láttassék.“ Az egyház még ekkor sem követel bizonyos rendruhát.

A Disciplina int a fényűzés ellen. A pap és családja Isten nyája előtt fényeskedjék.¹

Ezek az intézkedések, bármily szigoruaknak tetszenek is, nem léptek életbe úgy, ahogy remélték. A XVIII. százban először a francia, azután az osztrák-német hatás alatt már alkalmazkodnak

¹ Járásban, kézhordozásban, arckifejezésben és beszédben a léhaság és szeleskedő elméskedést minden igyekezettel kerüljék. Feleségeik, leányaik örizkedjenek minden fényűzésre és büszkeségre való viselettől, fodorított hajtól, gyöngyöktől. A Consistorium tiltja (1761) közönséges helyeken a fekete fátyolt, nyakszorítót, kezeken gyöngyöt, fülfüggőt, kurta főkötőt, magas sarku csizmát, cipellőt, homlokkötőt, tótos nyaku és uju mentét.

papjaink és püspökeink a divathoz. Ezt megvilágítja az a kép, melyet Simén Domokos készített az öt püspökről. Lázár I. parókat visel s a nyak- és mellviselet is ennek megfelelő. Ennek tulzó folytatása a XIX. százév elején kiadott rendelet, mely már az iskolára is kötelező volt: A dolmány szárközépig érő sötét szederjes. Gombja az elején 15 mogyorónyi nagyságu fekete szőr, kétfelől annyi pikelyek, nem makkok, minden cifraság nélkül, kereken zsinórral beszegve. Hasitékja hátul három col. Fekete szőr zsinóröv minden cifraság nélkül. Fejér nyakravalót csak a fekete alá lehet kötni. Felül lehet egy ujjnyi a fekete alatt kihagyva. A dolmány alatt legyen szederjes posztó vagy matéria lájbi, magából készült vagy más fekete gombokkal. Magyaros szederjes nadrág. Mérsékelt magasságu és formáju kalap, karimája illendő proportioju egy ujjnyi bársonnyal vagy pántlikával. Magyar csizma, kerek palást.

Papmarasztás.

Már megemlékeztünk a papmarasztás sajtáságu intézményéről, de még rá kell mutatnunk a vele járó, s ma ismeretlen részletekre.

Mikó így magyarázza meg: Valamint a püspöknek és az espereseknek évenkint bucsuzniok kellett és a Főtanácsnak és az egyházköri gyűlésnek joga volt más püspököt és esperest választani így az ekklesiák és belsemberek között is az a viszony állott fenn, hogy minden évben ki kellett nyilatkoztatni minden belse embernek maradnak-e, s az ekklesiáknak, hogy marasztják-e őket. Ez a korszak 1568-tól 1778-ig tartott.¹

Ha marasztották maradhattak, de úgy látszik nem mindenik pap nyilatkozott azonnal, mert a tordai Főtanács 1738-ban meghagyja, hogy ne tartsák függőben az ekklesiát, hogy igazithassa a maga dolgát. Ez a rendelkezés azt mutatja, hogy a papok mindig keresték a jobb helyet s várták, hogy hirt kapjanak onnan, ahova vágytak. Az ekklesiák is fölhasználták az alkalmat s más után néztek.

A papok helyzete a marasztalás ideje alatt bizonytalan volt. Ha nem marasztották, vagy új pályát kellett keresni, vagy várakozni kellett bizonytalan ideig. A pátronusi ekklesiákban még su-

---

¹ Mikó Közigazgatás rendszere.

lyosabb volt a sorsuk, mert egy urtól függöttek, akinek tetszését nagyon kellett keresni.¹

Az 1614. évi deliberatio rendeli, hogy oly modalitást tartsanak, hogy advent vasárnapig minden papot s mestert marasszanak s hijjanak, melyet tartoznak a diaecesaun senioroknak értékre adni.

A nem-marasztott papok sorsán 1650-ben a kissárosi zsinat úgy kíván segítni, hogy segílyt gyűjtöttek számukra, mit a püspök s az esperesek belátásuk szerint osztanak ki.

Az országos törvény (Comp. Const. 1 rész I. 3 art.) rendeli, hogy a patronusnak és a többségnek akarata ellenére ne maradhasanak. Esperesek kötelesek más helyekre collocálni.

1579-ben rendeli a kolozsvári zsinat: egy pap helyét elcserélni, vagy más helyet választani ne merészeljen a superintendentens és a Consistorium hire nélkül. 1601-ben a tordai zsinat rendelete szerint csak akkor hagyhatja el helyét, ha utódja megérkezik.

A papmarasztás kérdésével foglalkozva dr. Tóth György elsőhelyen a reformációval együttjáró szervezetlenségre gondol: „a pap ott hagyta ekklezsiáját, ha a maga hitére megnyerni nem tudta és viszont a hívek is olyan papot hívtak maguknak, akinek a tanítását elfogadták.“ Ez a természetes következtetés elfogadható, de nem oldja meg a papmarasztás kiindulását. Itt nem annyira a papok álláskezesése szerepelhetett, hanem az ecclesiasticus, a papuralom helyébe lépett civilicus, vagyis a világiak uralma. A pap subordinált viszonyban állott a világiakkal, a bért és birtokot-adókkal szemben.

Elfogadhatóbb a Pokoly érvelése, hogy a prote tásnok a szabadvallás gyakorlata alapján éltek választói jogukkal és nem várták a püspöktől a papot.

Ugy látszik, hogy a papmarasztás cím alatt rejlő önkény vagy néptetszés bevezetése kemény reactio volt a pápismus hatalmas túltengése ellen. Az unitáriusok liberalismusából következett, hogy megbírálták papjokat s ha tetszett megtartották.

Ezt az önkényuralmat a kor szellemén kívül csak azzal lehet némileg enyhíteni, hogy sokan voltak a „hivatalosak és kevesen a választó'tak.“

A fejedelemség megszűnése és a Habsburg uralom ideje meg-

---

¹ „A széplaki udvari (pap) és egyszersmind ökegyelmek P. Horváth család kreaturájok, kinek a püspök nem parancsolhat, nincsen hatalmunkban.“

zavarta nemcsak a templomok biztonságát, hanem még a papok lelki világát is, mert szükségesnek látták kiadni az espereseknek a rendeletet: a lelkipászorokra buzgón ügyeljenek, azokat tartsák számon. Sőt arról is intézkedtek, hogy tudakozzák, hogyan élnek, mit és milyen hűséggel tanítanak, miket mondanak a gyülekezetben nyíltan vagy mit sugnak titkon olyat, ami a békét megzavarja, az egyház felfogásával ellenkezik.¹

A papok fegyelmezése szelid intésből, jó tanácsból indul ki, de „ha a szerencsétlent és vakme öen saját vesztébe rohanót a veszélyes hibától vagy aljas gonoszságtól nem lehet visszatartani, akkor mintegy a kiközítés villámától sujtva az egyházból számúzzék, a kegyesek közösségéből zárják ki, minden jogától fosszák meg, sőt a hívőkkel érintkezéstől is zárják el.

A papmarasztás általános gyakorlata sok zavart okozott mind a három protestáns egyházban, mert az állás nélkül maradottak száma tulságosan megnőtt. A panaszok eljutottak a kormányshékhöz (Gubernium) is. Felhívás érkezett a három superintendenshez, a baj orvoslására véleményt kérvén. A református vélemény az volt, hogy addig ne iktasson be az esperes új papot, míg szolgálatra alkalmas vacans pap van. Javasolta, hogy a hallgatóságnak adassék ki kemény utasítás, hogy bármily csekély baj miatt ne küldjék el a papot s a mestert. Ha hibája van, törvényesen vizsgáltsák meg.

A lutheránus superintendens válasza az volt, hogy náluk a papot nem szabad elküldeni s ha ellentét van a pap és a hívek között, a Consistorium vizsgálja meg s esetleg áthelyezéssel orvosolja.

Az unitárius felelet az volt, hogy a pap megmarasztása a gyülekezet joga lévén, a pap s a mester kénytelen vakans lenni, ha a hívek többsége azt akarja.

A mesterek hivatala mindenütt változó volt. Már 1617-ben kimondották, hogy a mester csak két évig maradhat vacanciában s ha állást nem kap, köteles adót fizetni.

A kormányshék a lutheránus eljárás követésére utasította a

¹ Ez az intézkedés akkor volt szükséges, amikor a visszahódítást a jezsuiták intézték s nem volt olyan fogás, amelyet megengedhetőnek ne tartottak volna. A Mária Theresia korában nemcsak templomainkat és népünket, hanem a nemeseket is minden fogással elhódítani igyekeztek. Hamis confessiot terjesztettek, a papokat is zavarták és csábították szép ígéretekkel.

másik két egyházat, vagyis áthelyezéssel vagy törvényes eljárással kell segíteni a helyzetben.

Ezzel az intézkedéssel szakadt vége a papmarasz'ásnak.

Mint hogy a dr. Tóth György idézett (Ker. Magv. 45. köt.) közleményében a papválasztásban követett eljárás részletesen ismertetve van, e helyen az ujjabkori rendeletekről emlékezünk meg. A Teológiai Akadémia fejlődése 1859-től 1910-ig a már idézett könyvben föl lévén sorolva, jónak látjuk megemlíteni, hogy a Főtanács 1872-ben kimondja (35 jksz.): káplán, segédpap, rendes pap nem lehet ott, hol ezeket a tiszteket be töltötte. 1873-ban rendeli, hogy a pap beiktatása történjék így: éneklés után esperes tart beszédet, felolvassa a püspöki kinevezést, felszólítja a szószék elfoglalására, majd bezárja az ünnepséget.¹ 1885. 28. sz.

A Főtanács rendeli, hogy a papok palástosan jelenjenek meg a Főtanácson.

1680-ban: Koncz Boldizsár püspöksége idejében következő szigorú rendelet adatott ki a kolozsvári zsinat határozatából: Ha kik mostantól etiam in ritibus externis az ekklesiában valami újítást tesznek, a mesterek, ha szokatlan és vallásunk ellen való énekeket mondanak, a templomban ritmizálnak, vagy halotti temetés felett újítanak, ha különben nem refrectáltatnak, etiam a corpore societatis abscondáltassanak. Az ádámosi zsinat kiegészítése: de elsőben a functione arcealtassanak.

A kolozsvári Főtanács a szerzett tapasztalatok alapján szükségesnek látta a papságra jelentkezőket gondosabb vizsgálat alá vetni, mert sok hibát és hiányosságot tapasztalt. Vonatkozott ez a mesterekre, kiket gyakran az iskola elvégzése előtt felfogadtak és alkalmaztak. 1733-ban kimondotta a Főtanács, hogy vizsga és a Főtanács jóváhagyása nélkül papságra egy se bocsáttassék.

Az esperesek az alkalmasnak ítélt mestereket vigyék a Főtanácsra vagy zsinatra. A körből részükre kiállított bizonyítvány alapján bocsássák formális cenzura alá. Vegyék számba körülményeiket (conditio) tehetségüket, különösen, hogy a hittételekben milyen jártasok, az erkölcsben milyen tiszták s eleddig milyen életmódot foly-

¹ Ujjab időben gyakorlatba vettük, hogy a köri papság a beiktatás után palástosan kilépi az urasztalához s a megbízott pap üdvözli az új munkatársat, barátságáról biztosítja. A beiktatott megköszöni.

tattak. Akiket a szent zsinat, vagy Consistorium, alkalmasnak ítél a papi hivatalra, a zsinat értesítse az espereseket, hogy ezeket alkalmazhatja, másképpen senkit sem.

Egyben megrendeltetett, hogy a censurára menők az Árkosi Benedek munkáját tanulják s mindenkinek legyen sajátja: minden mester atyafiak leírják, olvassák és tanulják.

Mester.

A papságra eljutásnak az iskola elvégzése mellett egyik fő-tétele volt a tanítás gyakorlása. Általános felfogás szerint a végzett theologus (togatus) köteles volt három évig tanítani az iskolában. Ő volt a mester, de a jelesebbek egyik szemökkel mindig a papságra néztek, arra is készültek, s amint látszik nem mindig tiszta kézzel, hanem csellel s alkudozással és áskálódással is.¹

A mester ludi magister, rector, mai elnevezés szerint énekvezér-tanító az egyházközség második belső embere volt, aki nevének tágasabb értelemben vett jelentőséget tudott szerezni. Általános gyakorlat szerint ő nemcsak a pap mellett, hanem a pap helyett is szerepelt az ekklesiában. A Dávid Ferenc korában s még több éven át, a Főtanács tagja volt, melyen megjelenni büntetés terhe alatt tartozott. Előkészülete ugyanaz volt, ami a papé, olyannyira, hogy először mindenki köteles volt legalább három évi mesterséget végezni. Ennek igen sok hátránya volt, mert az ifjunak főgondja volt, hogy pap lehessen. Emiatt az iskola s a tanuló-ifjuság szenvedett. Örökös panasz. vádaskodás zavarta a püspököt és a Tanácsot. Kulturtörténeti nézőpontból igen érdekes, de ritkán épületes az a vesződség, melyet a mesterek és az énekvezérek ellen folytatott hivatalos eljárások feltárnak.

Igen megnehezítette az intézkedést és a rendtartást, hogy mesternek — szükségből — kiküldöttek a 15—18 éves ifjút is.

Fokozta a nehézséget és a zavart, hogy a nagyobb egyházközségekben tiltva volt mestereinknek a házasságkötés. Nem kevés bajt, sőt alig viselhető kedvetlenséget okozott nekik, hogy a fizetősök nem volt rendezve. Hosszu idő alatt; vagy a hívek, vagy a hívek és a pap együttesen fizették a hetenkint begyűlt adományokból. Nem érdektelen látni, hogy jutott megélhetéshez a mester.

¹ V. ö. Dr. Boros Gy. Brassai Sámuel élete 27 s köv. lap.

Kezdet óta fel voltak jogosítva alamizsna gyűjtésére. Szombatonként gyűjthettek az ekklesiában. Sabbathale volt a neve. A mester a tanulókat ellátta üdvözlő verssel vagy latin prosai beszéddel. Ezért nem volt szabad fizetést elfogadni, mert a tanuláshoz tartozott.

Ugy látszik, hogy amelyik gyermek nem vitt alamizsnát, azt megverte a mester. „A mesterek veréssel ne kényszerítsék a gyermekeket, — szól az intézkedés — hanem amikor lehet vigyenek vagy egy tojást, vagy valamit.“

Ha lakadalmakkor énekeltek (decantáltak) gyűjthettek, de csak harmada a tanulóké. A névnapi (salutálás) köszöntéseket eliltotta derzsi zsinat (1731).

Különben a tanításért fizetés is járt. Kezdők után (initiónsok) 25 denár, a következőktől (rudimentisták) 50 denár, azután fizettek (etimologisták) 1 frtot. A taníttató apáknak meg volt engedve, hogy többet is adhassanak.

A mester köteles volt a pap gyermekét ingyen tanítani, mert a pap is köteles őt helyettesíteni. Egymás terhét hordozzátok.

E mellett állott az az általános szabály: a mesterek engedelmességgel tartoznak ministereiknek.

Ha oly magának való pap találtatnék, aki éppen semmi jó akaratlan nem kívánna lenni, a mester ne tartozzék a pap gyermekét tanítani.

Régi gyakorlat szerint a pap fizette a mestert. A mester köteles volt az alamizsnából két gyermeket ingyen tanítani. Ennek az 1614. évi, vizsgálati szabály szerint az volt a célja, hogy így a mester saját keze alá neveljen ifjakat, akik neki az éneklésben segédkezzenek.¹ Ezt az *alamizsnát harangozó kenyérnek* nevezték.

A sztgericei zsinat 1672-ben megtiltja, hogy a mesterek megházasodjanak: Árkos, Bölön, Nagyajta, Héviz, Derzs, Szt.-Mihály, Vargyas, H.-Szt.-Márton, Csik-Sztmárton, Sztlászló, Dsztmárton, Sáros, Bágyon, Kövend, Toroczko ekklesiákban. Ha megházasodnak, tovább ne tűressenek. „Szemeinkkel látjuk, hogy a házas mesterek elhülvén a tanítástól, oskoláink igen megfogyatkoztanak azért.“

¹ A nyárádszentmártoni püspöki vizsgálat jegyzőkönyvében így van feljegyezve ugyanez az intézkedés: mester zsinat végzése szerint azon kenyéren tartozzék két jó indulatu gyermeket, vagy ifjut, maga mellett tartani és szorgalmasan taníttatni, kik is harangozzanak és a kenyeret felszedjék, az estvéli takarodásra való harangozást is el ne vesztegensék.

A mesternek a tanításért fizetni kell. Későbbi rendelet.

A kántor alkalmazását az ekklesiák tetszésök szerint végezték. Ez ellen szól a rendelet. „Cántort az ekkliák magok fejökből fel ne vegyenek, hanem, ha kell adatik s azt ne a pap béréből fizessék, hanem más jövedelemből. (Kol. Főt. 1763.)

A kántor csak úgy remélhetett előlépést a mesteri állásra, ha a gyermekeket az éneklésben gyakorolta (Consist. 1702.) 1742-ben intézkedik a Consistorium, hogy pap és mester más vallásut ne vegyen el, vagy csak oly feltétellel, hogy unitárius lesz.

A mester tartozott az esperes mellé comest rendelni (1733. évi Főt.). Kivétel volt az esperes mellett szolgáló mester. A mester köteles volt a tanulókkal elhordoztatni az esperes körlevelét. (Cursusnak nevezték).

A *papi tekintély* és tisztesség védelme sok kemény rendeletre kényszerítette az egyházi főhatóságot. Ha a pap úrvacsorával nem él 12 frt., a mester 6 frt. büntetést fizet. A pipázás ministeriumot nem illető mocskos, piszkos dolog. A pap 6 frt.-tal, a mester 3 frt.-tal sújtatik. (1669 Zs., 1725 Zs., 1776 Cons.) Ha a pap és a mester egy nap kétszer templomozást nem tartott, megbüntették.

Ha a pap és mester korcsmába jár, részegeskedik, pap 6 és a mester 3 frt. büntetést fizessen. (Tordai Zs. 1644., derzsi Zs. 1659, kereszturi Zs. 1700, Consist. 1713.)

1737-ben a mesterek ellen sok panasz adatott be a kövendi zsinatra: az espereseket nem becsülik meg, papokkal hármoniát nem tartanak, subordinációt nem ismernek, magukat illetlenül viselik, részegeskednek, nem tanítanak. Inti a zsinat, hogy hasonló excessusokat távoztassanak, másként a méltó büntetést el nem kerülük. (Hasonló intézkedés fel van jegyezve már 1606-ban is).¹

Nem lesz fölösleges néhány más intézkedést és rendeletet, ide jegyeznünk Mikó kánongyűjteményéből.

Ezeknek nagy része több észrevételt és bővebb magyarázatot kívánna, de ezuttal maradunk a pusztá felsorolással:

A papiságra szándékozó mesterek igérjék meg a Zsinat előtt, hogy szükség esetében az Istennek és az ekklesiának szolgálnak. (Tordai Zs. 1643).

---

¹ 1776-ban tiltja a Consistorium papoknak, mestereknek, hogy sok komát gyűjtsenek kereskedés okáért. Ebédért, vendégségért templomot vasárnapon el ne mulasszanak, büntetés (3 frt.) terhe alatt.

Sine singulari censura et approbatione Gen. Consistorij, egy mester se admittáltassék papságra. Részletesen kikötve a feltételek. (Kol. Föt. 1733). A papságra lépni szándékozók előre folyamodjanak Censurára a partiálshoz (Föt. 1813). Várják be a Consistorium ordinatioját (Szováti Zs. 1725). A szorgalmas mesterek jutalma a papok közé gradus adás az assessorok után, de idős és érdemes személyek elébe ne törjenek, praecedentiát ne usurpáljanak (Föt. 1733). A vallást minden héten gyakorolják installálják, (derzsi Zs. 1661). Évenként kétszer exament tartsanak (Szentábrahádi Zs. Szorgalmasan tanítsanak s a gyermekeket paraszti munkára ne alkalmazzák. (Föt. 1725). Ne büntessenek, szorgalmasan tanítsanak. (1732, 1738, 1753, 1773, 1774, 1779 Föt.). Gyakorolják magokat a prédikálásban, (Kol. Zs. 1606). a papot helyettesítsék (1641. ádámási Zs.). Énekeljék a passiot usus szerint (1800 Boldf. Zs., almási Zs. 1845). A Consistoriumba menő consistorok mellé comest adjanak. (Föt. 1733). A comitiva terhét hordozzák egyik ekklától a másikig (Tszty. Zs. 1815.). Marosszéken comes helyett ember fogadtatik. (Föt. 1738). A cursust papok, mesterek vagy magok hordozzák, vagy felelős személytől küldjék (Sztgerl. Zs. 1756) A mestert, ha negligens megbüntetik (Derzsi Zs. 1783). Az új esztendei cursus költségét a papok hordozzák. A többit — brevist és longát-mesterek (Tarcsf. Zs. 1785. új rendelet 1786, 1787, 1805, 1811, 1819, 1846). (A cursus hordás gyakorlatban volt még a 60-as években is, kis diák koromban).

A mesternek is egész votuma legyen, ne fél. (Föt. 1773). A mesteri esküforma életbelépik (1845) már énekvezér és tanító a neve.

Éneket nem tanuló deák papnak ne rendeltessék. (Rep. Cons. 1824).

Visszapillantás.

Tanulmányunkban az unitárius hitélet cselekedeteit és megnyilvánulásait — legalább futólag — megpillantottuk. Sok ismeretlen anyaggal találkoztunk, annál több hitbuzgósággal. Sok töprengéssel, annál több élni és tenni akarással. Sok emberi gyarlósággal, annál több hatósági rendelkezéssel. Sok jeles tehetséggel, annál több tennivalóval. Sok szép jellemmel, annál kevesebb méltánylással. Sok keserves csalódással, annál kevesebb megértéssel az idegenek részéről. Sok haladni akarással, annál több akadállyal.

Ha az unitárius egyház egyetemes történelme egyszer, s talán nem sokára, terítékre kerül, az itt föltárt apró töredékek és elgondolások vezérfonálul fognak szolgálni.

Ám még mindig megoldatlan lesz az a feladat, melyet „liturgiánk reformja“ cím alatt ezelőtt jó néhány évvel megpendített egy pár lelki pásztorunk buzgósága.

Az eddigi tanácskozások oly csekély modositást jelöltek meg, hogy azt reformnak mondani alig lehetne.

Amit a mult beszél hasznunkra szolgálhat. Talán az istentisztelet liturgiális részének kibővítése volna kívánatos. A hallgatóságnak több szerephez juttatása helyesnek bizonyult a gyülekezeti ének-lés általánosításával, az énekkarok felállításával. A konfirmálás ün-nepélyessé tevésével máris sokat nyertünk. A keresztelés és esketés ün-nepélyessé tévése azzal, ha a templomban végezzük sokat nyer. A tematés a XVIII-ik évszáz óta előnyösen módosult.

Remélem, hogy érdekelt pap és énekvezér afiai most már új átgondolással, a mai élet szükségeinek megfelelően, kibővitik eddigi terveiket és rövid idő alatt meg fognak kezdődni a megbeszélések s azokat követni fogja a hivatalos tárgyalás és egy szerencsés és kívánatos reform.

Dr. Boros György.

Brassainak a természettudomány körébe vágó fontosabb dolgozatai.

A magyar nemzet 1848. előtti megújodási mozgalmaj, nemcsak a szépirodalmat, hanem a természettudományi szaktárgyakat is rohamlépésekkel vitték előre. Az irodalom és a tudomány párhuzamos előhaladása sok tekintetben elősegítette a latin elnevezésektől valósággal hemzsegő nyelvünk megtisztítását és sokszor találó, sokszor pedig rövid életű magyar szavaknak szükségzerű feltalálását. Első komoly természettudomány körét felölelő könyve¹ két részre oszlik: az első rész világleirással vagy cosmografiával foglalkozik, amit a középiskolai tanterv csak 1921. után vett fel² (Romániában, Franciaországban) a kötelező tantárgyak közé; a második részhez tartozik a földleírás vagy geografia (földrajz), a mathematekai földrajz, a fizikai földrajz és a természet historia. Ez utóbbi magában foglalja az ásványtant, növénytant és az állattant. A földtan, élettan, környezettan, bonctan és őslénytan, mint önálló tudomány Brassai előtt még teljesen ismeretlen fogalom volt. Ha történnék is olykor utalások őslénytani vagy geológiai vonatkozású dolgokra, ezek vagy az ásványtan, vagy az állattan keretében vannak megemlítve. Könyvének első része 9 paragrafusból áll, mely magába foglalja a világ-egyetem meghatározását, csillagok leírását, elnevezéseit, a naprendszert s annak bolygóit, külön paragrafus alatt foglalkozik a holddal, majd az üstökösökkel.

A második rész sok olyan fontos és érdekes dolgot tartalmaz, amiért a behatóbb foglalkozást is érdemessé teszi.

Természet historia 22. §.

Foglalkozik a föld élettani jellemzésével; a faj, nem, család meghatározásával, általában olyan dolgokkal, melyek a mai értelem-

¹ Bévezetés A' Világ' Föld és Statusok' Esmeretébe.

² Programa analitică pentru școlile secundare. 1924.

Brassainak a természettudomány körébe vágó fontosabb dolgozatai.

ben vett biológia alapelemeit képezik. Nem ért egyet a mai felfogásunk abban, mikor Brassai így osztályozza az állatokat; így a farkas, a juh, négy lábú állatok. Hiszen ma jól tudjuk, hogy a lábak száma legkevésbé sem irányadó az állatok osztályozásánál. A kétlábú denevér rokon a négylábú vakondokkal, míg a négylábú béka nagyon távol áll a lótol.

Ásványtudat v. mineralogia.

Főképpen az ásványtan felosztására fekteti a fősúlyt, sok ásványtani fogalom ma teljesen más nevet visel, ilyenek pld. a hydraulica-mész, Kováts-Nehéz és Keserü-föld. Legfeltünőbb, hogy az őslények jelentőségét még nem ismerte föl a tudomány, ennél fogva elég helytelenül az ásványtanban vannak felsorolva.

Növénytudat vagy Botanica.

Általános növénytani ismeretek alapján a növény szerveit, külsőkre és belsőkre osztja. A természetes növényrendszertan ismerete hijján a Linne rendszertana szerint osztályozza a növényeket, más-különbén a természetes növényrendszertan csak a világháború utáni években hódította meg a világot, ami tulajdonképpen abban áll, hogy a növényeket nem hímzsalak alapján, hanem származás szerint osztályozzák.

Állattudat vagy Zoologia.

Két részre osztotta föl, ugymint anatómiára és physiológiára. Az állatrendszertant a férgekkel kezdi. Az egysejtűek, spongyák és úrbeliiek kimaradtak a Brassai-féle állattanból, ez főképpen azért történt, mert ebben az időben az alsóbbrendű állatoknak nem tulajdonítottak elegendő fontosságot. Az állatok osztályozása sok tekintetben hasonlít a mai rendszertanhoz, kivételt a majmok képeznek, ahol ma egészen más alapon osztályozzák, mint Brassai könyvében.

Geographia vagy a Világ mappája.

Mig az idáig felsorolt természettudományi tárgyakat 80 oldalon tárgyalja, addig a földrajznak 120 oldalt szentel. Sok érdekes tudományos szempontból megbízható adat egész seregét tárja elénk. Többek között a Kőszáli kecskére (*Capra ibex*) vonatkozólag talá-lunk olyan adatot (111. oldal), mely idáig teljesen ismeretlen volt

Brassainak a természettudomány körébe vágó fontosabb dolgozatai.

az irodalomban. T. i. a Kőszáli kecske ma Európának csak egyetlen helyén, Tirolnak Olaszország felé eső részén található meg. Brassai szerint Európa magasabb havasán előfordul. Erre vonatkozólag ma igen beható kutatásokat végez dr. Szalay László kiváló állattörténész, ki Brassai adatait ez mai napig technikai okokból nem tudta feldolgozni.

A komoly természettudományi munka alapismeretek nélkül el sem képzelhető. Így ha a természet szeretetét már kicsiny gyermek korában is ápolva látjuk Brassainál, mégis annak mélyebb gyökerei csak akkor kezdettek kifejlődni, mikor dr. Lindley János nyomán elsajátította az általános növénytan elemeit. A könyv címe: A Fűvészet elveinek vázolatai dr. Lindley János nyomán Brassai Sámuel által.

E könyv megírására Debreczeni Fűvészkönyvének hiányosságai adták a tulajdonképpeni okot. Már ebben az időben kezdték belátni a tudománnyal foglalkozó emberek, hogy nem sokat ér, ha valaki ismeri valamely vidék összes növényeit s azok közül kiválogat néhány százat, a többiekre pedig burján vagy más semmit jelentő jelzőt használ. A nagy Természetben sem hasznos, sem haszontalan élő lény nincsen, így Brassai-nak igen élesen látó szemei után eljutunk a mai természettudomány egyik alapvető tételéhez, amit ma fejlődéstannak nevezünk. Ilyen alapon valamennyi földrész növényeinek ismeretére szükségünk van, mert csak így tudjuk megállapítani a rokonságokat. A tengeri algák ismerete nélkül egy lépcsőfok hiányozna a növényrendszertan felfelé haladó fokozatain. Sőt a fénynek növényi szervezetre való behatását ezek igazolják a legjobban. Eredeti elgondolásainak megvalósítását nagyon elősegítették az akkoriban megjelent angol könyvek, melyek közül fontosabb „*Outlines of the first principles of botany*“, „*Nixus plantarum*“ „*A key to structural, physiological and systematic botany*“ stb.

(Folytatjuk.)

dr. Ferenczi Sándor.

Vass Domokos.

1865–1934.

Az udvarhelymegyei Bözöd községből idősebb korában jött be a sz.-keresztúri gimnáziumba. Ősi székely szülők gyermeke, akik nem igen támogathatják a tanulni vágyó ifjut. Ezért önmagának kell gondoskodnia fenntartásáról. Az erős akarat azonban győzedelmeskedik a külső nehézségeken. A kereszturi évek után Kolozsvárra jön, ahol 1887-ben érettségit tesz. Lelki vonzalma a tanári pályára viszi. Még csak ezután következnek az igazi megpróbáltatások. Volt idő, mikor úgy látszott, hogy a hajó elmerül. De a székely szívósság mégis győzedelmeskedett. Nehéz küzdelmek árán révbe érkezett, ahol fáradtsággal szerzett tudását az ifjuság nevelésében értékesíthette. A világháboru vihara visszahozta kolozsvári ősi gimnáziumunkhoz, ahol 9 évig szolgált a magyar tanügyet hűséggel és pontossággal, s azután nyugalomba ment s egy súlyos betegség előbb legyöngítette s azután sirba vitte az erős férfit.

Mathematikus volt. Nem az érzelmek és hangulatok embere, hanem a számok vaslogikája irányította cselekedeteit. A tanítványok serege, kik lábainál nőttek fel, a szigoruan igazságos tanárt tisztelték és szerették benne. Az iskolán kívül társadalmilag is széleskörű tevékenységet fejtett ki. Különösen az unitárius nyugdíjintézet megszervezése és beindítása körül fejtett ki nagy tevékenységet, mint első előadója. Temetése június 4-én az unitárius kollegium előcsarnokából széleskörű részvét mellett történt, hol a baráti és kartársi szeretet vett búcsut tőle. Nyugalma legyen csendes, emléke áldott.

V. A.

Ozsváth Gábor.

1860—1934.

Ott született a szép Nyikó vidékén, amely vidék Pap Mózes, Simén Domokost, Marosi Gergelyt s még annyi jelest adott egyházunknak. Onnan hozta magával az ősi unitárius hit mellett való lángoló buzgalmat és a székelység szeretetét, mely két vezércsillag egész életén keresztül cselekedeteinek irányítója volt. Útja a sz.-udvarhelyi reáliskolán a sz. kereszturni és kolozsvári gimnáziumon keresztül, a teológiára vezetett. Lelkészi képesítésének a gyakorlati papi munkássága által szerzett igazi értéket. Nem a nagyhangu, zajos sikereket kereső papokhoz tartozott, hanem a zajtalan, de kitarító, pontos és hűséges kötelesség teljesítésének volt az embere. Összhang jellemzi családi életét és egyházi működését egyaránt. Isten szép családdal áldotta meg. Négy leány- és egy fiu-gyermeküket a szűkös papi jövedelem mellett is kiváló iskolai nevelésben részesítették, kik mindnyájan egyházi és társadalmi életünk számottevő tagjai. Lelkészi működését is a rend, pontosság és hűség jellemzi. Hévízi és ürmösi egyházközségeink őrzik papi működésének elvülhetetlen emlékeit. A Felső-fehér körnek évek hosszú során át esperese s mint ilyen az egyetemes egyház életében is tevékeny részt vett. Nvugalomba vonulása után Sz.-Kereszturra költözött, ahol teljes testi és lelki erőben munkálkodott, míg 1934. jun. 5-én váratlanul bekövetkezett halála véget vetett szép és harmonikus életének. Hűséges hitvese, gyermekei és unokái mellett a jó barátok, a hívek serege és az unitárius egyház kegyelettel őrzi emlékét.

V. A.

I R O D A L O M.

Dr. Boros György: Új Theologia és Unitárizmus.“ Cluj-Kolozsvár. „Grafic Record“ 1934. 8° 94 l.

A fenti címen gyűjtötte össze és adta ki dr. Boros György püspök azokat az értekezéseket és tanulmányokat, melyeket 1899—1927. években egy-kettő kivételével teológiai tanév megnyitásakor az ifjúság előtt olvasott fel. Ajánlja egykori tanítványainak és a mai ifjúságnak. Valóban ebben a könyvben a múlt és jelen ölelkezik egymással; mert nem csupán történelmi értéke van, hanem gondolatai ma is foglalkoztatják a lelkeket. Rövid előszó után a következő címek adják átnézetét: A teológiai oktatás föltételei. Az Ó-testamentum új világitásban. Az ifju lelkipásztor eszménye. Helyzetünk és jövőnk. Dr. Masznyik és az unitárizmus. Jézus és Krisztus. Új teológia és unitárizmus. Az unitárius vallás az érzelem, értelem és a hit vallása. Az erkölcs evolúciója. Mind olyan kérdések, amelyek minden gondolkozó unitárius embert érdekelnek. Nem rideg és száraz tudományos formában fejti ki gondolatait, hanem bizonyos közvetlen melegség ömlik el a dolgozatokon, ami olvasásukat könnyűvé és kellemessé teszi. Melegen ajánljuk olvasóinknak, mert mindenik tanulmányban találnak olyant, ami a lelket emeli, a hitet erősíti.

A Keresztény Magvető új tárgymutatója. A K. M. új tárgymutatója, mely a XLVII—LXV. kötet anyagát foglalja magában *Erdő János* IV-éves teológus pontos összeállításában megjelent. A közszükségletnek tett eleget az U. I. T., amidőn nagy áldozattal ezt a II. kötet tárgymutatót és tartalomjegyzéket kiadta. A Ker. Magv. gazdag anyagának tanulmányozásában nélkülözhetetlen kalauz, sok időt takarít meg az, aki útmutatását igénybe veszi. Ezért ajánljuk olvasóinknak, hogy szerezzék meg. Ára 50 lei az unitárius iratterjesztőnél. Az I. kötet is még ugyanilyen árban kapható.

Fülöp József: Fakírrá lesz a lelkünk. Szamosujvár, 1934. A szerző kiadása. Az erdélyi harmincasokhoz tartozik az író, ahoz a

a nemzedékhez, amelynek lába alól kicsuszott a mult hagyományainak biztos talaja és háboru utáni idők új hangulatába még nem tudott beleilleszkedni. Ennek a nemzedéknek kétségbeejtő helyzetét senki jobban nem látta meg és nem tolmácsolta még Erdély fiatal írói közül. Ehez a tragikus hangulathoz járul hozzá a másik jellemző vonás, amit Fülöp József még őseitől örökölt: a székely népballadák világának komor színei, amelyeket igazabban megszólaltatva a műköltészetben még nem hallottunk. Ez a dicséret is elég volna már a fiatal íróról, de e kötet versről még nagyon sokat lehet beszélni. Azok közé a ritka műalkotások közé tartoznak, amelyekről nem egykönnyen tudunk megválni, mert a benne levő hangulatok, problémák mind bennünk élnek és tovább kísérnek a könyv letétele után is. Nem első verskötetete az írónak, de nevét ugyszólva csak ezzel tette ismertté, mondhatni máról-holnapra. Nem tartozik azok közé, akik feltűnéskeltően akarják magukra vonni a figyelmet, hanem komoly, megfontolt, magában bizó tehetség, aki talán senki véleményét nem tartja fontosnak róla. Elzárkózottságban, csaknem ismeretlenül írta meg ezeket a verseket és úgy lépett a nyilvánosság elé, mint a tengeri csiga a nagy fájdalmak árán kitermelt gyönyörű kagylóval. Fülöp József könyve magában is irodalmi értéket jelent, de még több remény jogosít fel az író további munkáira vonatkozólag. Mert ha a saját maga által kijelölt uton halad továbbra is, nagyon szép sikereket fog elérni.

Fülöp József egyébként unitárius szülők gyermeke, iskoláit a kolozsvári és székelykereszturi unitárius gimnáziumban végezte. Jelenleg Szamosujváron lakik, mint ügyvédjelölt és újságíróskodik. Könyve megrendelhető nála, ára 40 lej.

Gyallay Pap Sándor. „Parancsolom: Túrni kell!“ Cluj 1934. 8° 94. I. Csak nem régen ismertettük a fiatal erdélyi unitárius költőnek egy kötetét s már a fenti címen új kötetel lepte meg az olvasó közönséget. Ezekben a versekben is, amíg elsiratja eddigi élete tévedéseit, addig az Istent kereső s benne megnyugvást találó lélek bizalma jut kifejezésre. Embert hangok, szívből fakadnak és szívekhez találhatnak. Ára 60 leu az írónál.

K Ü L Ö N F É L É K.

 Olvasóinkhoz. Tisztelettel tudatjuk, hogy folyóiratunk következő száma a közbejövő nyári szünet miatt a szept.-okt. számmal egyszerre fog megjelenni.

Felügyelő - gondnoki beiktatás a kolozsvári Kollégiumban. Szép és bensőséges ünnepe volt f. é. április 29-én a a kolozsvári ősi kollégiumnak, amikor ünnepélyesen iktatta be hivatalába *dr. Gál Kelemen* és *dr. Gyergyai Árpád* felügyelő-gondnokokat. Az ünnepélyt a teológiai akadémiai ifjúság precíz éneke vezette be, mely után Szent-Iványi Sándor h. teológiai tanár imádkozott. Dr. Boros György püspök történelmi visszapillantással nyitotta meg az ünnepélyt. Ezután dr. Gál Kelemen a főgimnázium multjára vonatkozó, történelmi, dr. Gyergyai Árpád pedig a beszélő szervek fejlődését ismertető tanulmányt olvasott fel. A nagyszámú hallgatóság meleg óvációban részesítette a két, külföldi viszonylatban is elismert tudóst. Az egyetemes egyház nevében dr. Szent-Iványi József főgondnok, a kollégium nevében Gálffi Zsigmond igazgató, a Teol. Akadémia nevében Vári Albert dekán mondtak szívből jövő üdvözlő beszédeket. Üdvözlő iratokat küldöttek: a kolozsdobokai, az aranyos-tordai, a marosi és a kereszturi egyházkörök, valamint a sz.-kereszturi főgimnázium igazgatósága. Végül dr. Ferencz József f. ü. gondnok hatásos zárószavai és a főgimnázium énekkarának összhangzó éneke zárta be a történelmi jelentőségű ünnepélyt. A székfoglaló beszédeket jövő számunkban közöljük.

Geréb Zsigmond nyugalomba ment. Május 1-től kezdve Geréb Zsigmond fiatfalvi lelkészt a saját kérésére s a nyugdíj-bizottság javaslatára az E. K. T. nyugalomba bocsátotta. Az unitárius lelkészi karnak egy munkás és közbecsült tagja, ki hivatását lelki ismeretesen fogta fel és töltötte be. A törvények útvesztőjében járatosabb alig volt valaki közülünk, s azok betűjéhez senki jobban nem ragaszkodott. Határozott egyéniség. Bár sokszor szélsőséges

úton járt, de mindig a közjavanak munkálása volt célja. Az irodalomnak barátja és művelője. A rend és pontosság embere és őre. Testi és lelki erőben még hosszas és boldog éveket kívánunk neki. Helyébe a püspök úr a hívek egyhangú kívánságára Ürmösi Gyula sz.-kereszturi gimn. felügyelőt nevezte ki, akit örömmel üdvözlünk s Isten áldását kérjük munkájára.

Lelkészi jubileum. A hom.-jánosfalvi egyházközség május 21-én szép ünnepélyt rendezett abból az alkalomból, hogy lelkésze: *Kiss Sándor* 25-ik szolgálati évét betöltötte. Üdvözlét az egyházközségnek, mely a lelkészi munkát ilyen formában is méltányolni tudja. De üdvözlét a lelkésznek is, e határkónél! Adja Isten hogy a terhes, de gyönyörűséges igát egészségben és jó kedvvel hosszú időn keresztül hordozhassa.

Szathmári János jogi dr. Szathmári Jánost, a fiatal unitárius nemzedék jeles képzettségű tagját a kolozsvári egyetemen jogi doktorrá avatták. A saját erején és szorgalmán emelkedő ifjú barátunknak sok sikert kívánunk.

A felső fehérvári unitárius ifjuság május hó 21—23. napjaiban Alsórákoson jól sikerült konferenciát rendezett. A konferencia műsorát gyakorlati tárgyú előadások, megbeszélések: Nagy Endre dr. Reformok a gazdasági életben, Nagy Ferenc: Gyümölcstermelés stb., sportversenyek és szórakoztató számok gazdagították. Bárcsak a felső-fehérvári unitárius ifjuság ezen az úton haladna tovább is. (E J.)

A kopenhágai kongresszus ünnepélyes megnyitása augusztus hó 14-én lesz. Megnyitja dr. M. C. Van Monrik Broekman, a hollandiai szabadelvű keresztények egyesületének elnöke. A kongresszus tárgyköre három kérdésre tagozódik: 1. A vallás a gyakorlati életben; 2. liberális vallás és egyetemes egyház; 3. mit jelent a kinyilatkoztatás a mi számunkra? A kongresszuson dr. Varga Béla teol. tanár is szerepel egy felolvasással.

Rev. Hugh Warnok a következőképen határozza meg az unitáriusokat: Unitáriusok azok a keresztények, akik egyedül az Istent, az Atyát imádják, hiszik, hogy az Isten kinyilatkoztatja magát a természetben és az emberi életben, legfőképen Jézusban, elvetik Jézus istenségét, de állítják, hogy az ő istenségében minden ember részes. (E J.)

Dr. Earl Morse Wilbur, ki az elmúlt évben meglátogatott minket is, a kopenhágai konferenciával kapcsolatban zárandoklást tervez Lengyelországba. A konferencia végeztével indulnának

Kopenhágából, meglátogatnák Krakow, Pawlikowice, Wieliczka, Luklawice és Rakow, unitárius történelmi nevezetességű helyeket, melyek a szocinianizmussal állnak szoros kapcsolatban. (E. J.)

Adjunk „Unitárius szellemű bibliát“ népünk kezébe.

1571. jan. 6-án a marosvásárhelyi országgyűlés János Zsigmond fejedelem elnöklete alatt megpecsételte Dávid Ferenc nagy művét, törvényesítette az unitárius vallást. A feljegyzések szerint az öröm határtalan volt; az országgyűlés, a fejedelem és az ország nagyjai mind közös örömben osztozkodtak. Talán ebben az ihletett pillanatban vonult végig Dávid Ferenc lelki szemei előtt a tordai, a gyulafehérvári és a nagyváradai hitviták emléke, melyek az ő dicsőségének, nagy szellemének tanui. Ezeknek hatása alatt fogamzott meg a biblia helyes fordításának gondolata, „mivel a hitviták folyama alatt mélyebben és áthatóbban tanulmányozván azt, több helyt betoldásokat, és unitárius irányú értelmeket derített fel“ (Jakab E. Kolozsvár története II, 219 l.) 1571-ben egy bizottságot nevezett ki a keleti nyelveket értő tudósokból, előbb Máthé nevű lengyel, később Palaeologus Jakab görög tudós elnöklete alatt. E bizottságnak utasítása ez volt: „a bibliát görög és zsidó eredeti szövegből hibátlanul s a róm. kat. iránytól és színezettől megtisztítva fordítsák le“. Possevinus Antal vilnai jezsuita úgy adja elé a dolgot: „Dávid Ferenc célja az volt, unitárius szellemű bibliát akart a nép kezébe adni, azt remélve, hogyha az eredeti helyes értelemmel fordítatik át, abban vallása tanai új megerősítést fognak találni“. (Dávid F. emléke Jakab E. I. 201—204. II). Sajnos, Dávid Ferencet és a bizottságot meggátolta Báthori Istvánnak, az új fejedelemnek Dávid Ferenc és az unitárius egyház ellen érzett ellenszenve, melyből kifolyólag Palaeologus Jakabnak, a híres görög tudósnak 1577-ben végképen el kellett hagynia igazgatói székét és Erdélyt. Azonban az eszme nem akadt el, 1875-ben Simén Domokos kiváló hittudósunk újból fölvetette, de fájdalom, megvalósításában, betegsége és korai halála meggátolta.

Midőn az utóbbi időben lelki örömmel látom azokban a falvakban és városokban, melyekben Dávid Ferenc korában népes gyülekezeteink voltak, megújulni az „Egy Isten“ eszméjét, ennek hatása alatt alkalmasnak és időszerűnek látom újból felvetni a kérdést, vajjon nem lenne-e időszerű Dávid Ferenc törekvését megvalósítani: „Unitárius szellemű bibliát adni hiveink kezébe“.

Buzogány Kálmán

Redfern Lőrinc : „A vallásos és polgári szabadságról“. Redfern az unitáriusoknak a Manchester kerületi, március hó 14-én tartott gyűlésén a következő figyelemreméltó beszédet mondotta: A vallásos és polgári szabadság sohasem volt nagyobb veszélyben, mint ma. A demokráciának lassú és vajudó módszereit félredobták a gyors cselekvések kedvéért. A durva erőszak és elnyomás uralmának kísérlete hirtelen előállott, hogy szembe álljon velünk; ez egy eltemetett korszaknak a szelleme, amely nem találhat állandó talajt a világ életében. Egy vagy más uton az emberi fejlődés fő áramlata visszaszorítja ketrecébe, ahová való. A vallásszabadságról szólva, Redfern figyelmeztet arra, hogy minden életet formáló vallásnak lényege a kötelezettségekben állott. Az a vallás, amely a dolgokat könnyen veszi, halálra van ítélve. Annak nincsen szózata; az nem talál semmi visszhangra. „Szoros a kapu“ olyan legenda, amely fogságba ejti az elmenőt. Nagyszerű dolog, ha a korlátozásoktól szabadok vagyunk, de nyomorultak vagyunk, ha nem vagyunk szabadok. Tudunk magunknak határt szabni. És egy szabad egyház nemcsak általános irányu iskolája a szabadon gondolkozóknak, hanem hívő embereknek gyülekezete, melyet célok és ideálok irányítanak. A szabad egyházban kutatás és újrakutatás kézről-kézre megy. Ha övé a jövő, a múlt is az. Szabadnak lenni a régi és az új dolgoktól, egyszerre az előjoga és bizonyítéka a szabadságnak. A revíziót azonban gyakran összezavarják a reakcióval s a reformot az ujtással. A közbeszédben gyakran halljuk, hogy „a tekintély vallását“ szembeállítják „a szabadság vallásával“, mint-ha azok egybe nem kapcsolható ellenségek volnának. Ebből két szerencsétlen következtetés származik. Az első az, hogy némelyek azt gondolják, hogy a szabadság a magánszeszélynek szabad folyása: „Azt tehetem és mondhatom, ami nekem tetszik“. Másodszor vannak előkelő férfiak, mint Lord Hugh Cecil, akik a szabadságot úgy tekintik, mint összevisszaságot és törvénytelenséget s arra igyekeznek, hogy a képzeletük szerinti zürzavart tisztázzák. És az a megszámlálhatatlan fölfedezés, amit a vallás világa napról-napra tesz, csak a szabadság vallásában lel meg az igazi tekintélyt — a szellemnek a tekintélyét. Nekünk az a szent feladatunk, hogy ezt az igazságot mutassuk be a világnak. A liverpooli székesegyház körüli vita minden felekezetű és rangú embertől sok örömteljes megnyilatkozást váltott ki. A rokonszenvnek ez a túláradó megnyilvánulása

új reményt és bátorságot kell, hogy nekünk adjon. Minden embernek, a jobb szárnyon vagy a balszárnyon levőnek az a kötelessége, hogy harcoljon a bénító és lelket ölő szepáratizmus ellen és emlékezze mindenki arról, hogy a „kisebbség“ kultusza éppen annyira tőrbevaló lehet, mint a „többség“ kultusza. Mi nekünk a szabad keresztény álláspont körül kell csoportosulnunk, azzal, hogy a „keresztény“ éppen annyira hangsúlyos, mint a „szabad“. Mi ebben a keresztény szellemben születtünk és növekedtünk és ez alapja lesz a legnemesebb munkának.

A brassói templom-ügy. Több alkalommal felhívtuk olvasóink figyelmét a brassói unitárius egyházközség templom-építési mozgalmaira, mert úgy éreztük, hogy ez nem csupán helyi érdekű mozgalom, hanem egész egyházunk érdeke. Annál nagyobb volt örömmünk, amikor a város által adományozott s telekkönyvileg is az egyházközség nevére írott telken, a város képviselőjének jelenlétében április 29-én szép ünnepély keretében az alapkövet letették. Az ünnepély a hívek buzgóságát fokozta, az adakozási kedvet növelte. A vállalkozó az egyházi főhatóság által jóváhagyott szerződés alapján az építést megkezdette. A munka serényen folyt, a fundamentum emelkedése fokozta a hívek örömet. Már szinte látták évek hosszú sora óta lelkesedéssel és áldozattal előkészített tervük és vágyuk megvalósítását. Ekkor, mint derült égből a villám, úgy csapott le a belügyminiszterium 9036/1934 sz. rendelete, mellyel az építést beszüntette. Azóta hiában kísérelt meg az egyházközség és az egyházi vezetőség mindent, hogy az akadály elhárításával a megkezdett munkát tovább folytassa. Az építés szünetel. A hívek lelkesedése alvó félben. De mi hisszük, hogy az isteni gondviselés ezt a látszólagos csapást is az ő ügye javára fogja fordítani.

Gyász hírek. *Abrudbányai Rédiger Géza* gáltalvi lelkész, élete 46-ik, boldog házassága 4-ik, lelkészi szolgálatának 24-ik évében április 19-én elhunyt. Jeles testi, lelki és szónoki tulajdonságokkal volt megáldva Istentől. Becsült nevet és szép lelki örökséget vett át atyjától, a kiváló szabédi költő paptól. Papi működését Kénosban kezdte, honnan rövidesen Marosvásárhely tüntette ki bizalmával. Innen Ny.-Gáltalvára ment. Sok beváltatlan reménységet vitt korai sírjába. — *Iszlay Erzsébet*, néhai Iszlay Márton leánya, élete 39-ik évében, Dicsőszentmártonban ápr. 16-án elhunyt. Földi élte szenvedésciért találjon gazdag kárpótlást ama jobb hazában. —

Kovács Albertné, Kálnoki Bedő Berta élete 48-ik, második házassága 13-ik évében, május 11-én, hosszas szenvedés után, lelkét visszaadta teremtőjének. Most már teljes árvaságra jutott Deák Berta és Piroska a felejthetetlen jó anyát gyászolják. — *Özv. Pálffy Jánosné sz. Sárosy Klára* élete 79-ik özvegysége 24-ik évében, hosszas szenvedés után Csegezen örök nyugalomra tért. A csegezi egyházközség jóltevőjét vesztette el benne, aki áldozó szeretetének évről-évre tanubizonyságát adta. Végrendeletében pedig az egyházközségről szintén nagylelkűen gondoskodott. — *Vajda Béla* ny. körjegyző élete 71-ik, boldog házassága 42-ik évében hosszas szenvedés után május 25-én Vámosgálfalván elhunyt. Gondos családapa, lelkiismeretes tisztviselő volt, kinek emlékét a hála és kegyelet őrzi. Dr. Vajda Béla dicsőszentmártoni ügyvéd édesapját vesztetette el benne.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Gvidó Béla 50, Pál Tamás 50, Péterffi Mihály 50, Székely Tihamér 50, Benczédi Pál 50, Szász Dénes 50, Ekárt Andor 50, Pap Zsigmond 50, Kozma Zoltán 50, Katona Ferenc 50, Lőrinczi Domokos 50, Pálfi Árpád 50, Pál Dénes Zsákod 50, Lőrinczi László 50, László Balázs 100, Pál Dénes Siménfalva 50, Török Elek 50, Katona József 100, Péter Ödön 50, Bálint Albert 50, Timén Domokos 50, Zoltán Sándor 100, Bedő Miklós 50, Kővári Jakab 50, Fazakas Jenő 50, Balázs András 54, Nagy Béla Muzsna 50, Báró József 50, Vári Domokos 50, Fülöp Zoltán 50, Halmágyi János 50, Csongvai Lajos 50, Máthé Zsigmond 50, Pető Kálmán 50, Keresztési Dénes 50, Biró Izsák 50, Pap Gyula 50, Benedek Mihály 50, Bedő Árpád 50, Végh Benjamin 50, Lőfi Ödön 50, Kovács Lajos 50, Kovács Imre 50, Benedek Gábor 50, Székely Kelemen 50, Gál Mózes 50, Antonya Mihály 50, Kisgyörgy Imre 50, Fazakas Béla 50, Gombási János 50, Biró István 50, Weres Béla 50, Árkosi Tamás 50, Gálfi András 56, dr. Szathmári Miklós 50, Lőrinczy Dénes esp. 50, Gál Gyula 50, Benczédi Domokos 50, Nagy Domokos 50, dr. Lőrinczi István 300, Kovács Irén 150, Fülöp Elemér 50, Erzsébetváros 100, Gál Ernő 200, dr. Zsákó István 500, dr. Szolga Ferenc 350, Szentmártoni Kálmán 200, Magyarorszávat 500, Fülöp Zoltán 50, Halmágyi János 50, Csongvai Lajos 50, Máthé Zsigmond 50, Pethő Kálmán 50, Keresztési Dénes 50, Biró Izsák 50, Benedek Mihály 50, Bedő Árpád 50, Fazakas Béla 50, Gombási János 50, Biró István 50, Weres Béla 50, Árkosi Tamás 50, dr. Szathmári Miklós 50, Lőrinczi Dénes esp 50, Benczédi Domokos 50, Gál Gyula 50, Nagy Domokos 50, Benczédi Pál 50, Ekárt Andor 50, Pap Zsigmond 50, Kozma Zoltán 50, Katona Ferenc 50, Lőrinczi Domokos 50, Pálfi Árpád 50, Pál Dénes Zsákod 50, Lőrinczi László 50, László Balázs 100, Pál Dénes Siménfalva 50, Katona József 100, Péter Ödön 50, Simén Domokos 50, Zoltán Sándor 100, Bedő Miklós 50, Kővári Jakab 50, Fazakas Jenő 50, Nagy Béla Muzsna 50

(Folytatjuk.)

Tisztelettel kérem az előfizetési díjak és hátralékok be-
küldését, hogy a folyóiratot pontosan küldhessük.

Cluj, 1934. június hó 8.

Hadházi Sándor,
pénztárnok.

